

UIT DE VERENIGING

AART SCHURINK

HOTELS IN EPE ROND 1952

In het vorige nummer van *Ampt Epe* heb ik melding gemaakt van de 'Wandel- en rijwielkaart van Epe en omstreken' uit 1952. Uit het register van het boekje bleek dat er in die tijd tien hotels in Epe gevestigd waren. Ik heb toen gevraagd welke hotels dat waren. Leuk dat er zoveel reacties zijn binnengekomen; soms is het verschil tussen een pension en een hotel maar klein.

De tien in het register genoemde hotels zijn: Hotel-Restaurant Dennenheuvel, Hotel-Restaurant 't Hof van Gelre, Hotel-Pension Jagtlust, Hotel-Café-Restaurant De Posthoorn, Hotel Gude (later Dellenhove), Hotel In 't Waeghuys, Hotel-Café Het Wapen van Epe (voorheen Hotel Essenberg), Hotel-Pension-Café-Restaurant De Geldersche Bloem, Hotel De Witte Raaf (voorheen Huize De Renderklippen) en

Hotel Tongeren (eerder Zomerlust; later Het Wissele Veld). Zelfs bij de Eper Lunchroom werd gelegenheid tot overnachting geboden, dus eigenlijk waren het er nog meer.

Inzenders met de juiste oplossing krijgen een kopie van het boekje thuisgestuurd.

Vindt u het leuk om alle pensions, hotels e.d. in de

Een paar minder bekende hotels uit de jaren vijftig in Epe.

Boven: Hotel-Pension-Café-Restaurant De Geldersche Bloem (Hoofdstraat).

Links: Hotel Gude, nu Fletcher Hotel.

Op de volgende bladzijde: Hotel De Witte Raaf.

gehele gemeente in beeld te brengen, neem dan deel aan de werkgroep.

EMST EN OENE IN *AMPT EPE*

Veel wordt er altijd geschreven over Epe. Ook verschijnen er met regelmaat artikelen over Vaassen, en Evert de Jonge schrijft over oude woonplekken in Emst.

Over Oene blijft het vaak

stil. De redactie wil graag dat er ook meer over Oene in *Ampt Epe* geschreven wordt. Wie in Oene of daarbuiten neemt de handschoen op en komt met een leuk artikel?

EEN STUKJE PLATTELANDGESCHIEDENIS

Het bestuur van het Veluws Museum Hagedoorns Plaatse wil in het museum meer het verhaal gaan vertellen van de streekontwikkeling binnen onze gemeente en de Noordoost-Veluwe. Een mooi initiatief. Onder onze lezers zijn zeker kenners van dit stukje plattelandsgeschiedenis. Als u mee wilt denken, kunt u contact opnemen met Henri Slijkhuis. Zijn e-mailadres is: hgsljkhuis@hotmail.com.

SCHILDERSBEDRIJVEN IN VAASSEN

Leest u toevallig ook het *Vaassens Weekblad*? In de editie van 19 september 2017 stond weer een leuk verhaal over schildersbedrijven. Wist u dat er in Vaassen tussen de Eerste en Tweede Wereldoorlog wel elf schildersbedrijven actief waren? In het pand van de voormalige verfwinkel en drogisterij van Van de Schepop aan de Dorpsstraat wordt nog steeds verf verkocht, maar nu door schildersbedrijf Van Triest. Zelfs een foto van het oude pand ontbreekt niet.

Schrijver Freek Bomhof is bij uitstek een kenner van de Vaassense historie. Ook *Ampt Epe* is blij met deze verhalen. Misschien komt er ook nog eens een publicatie van zijn hand in *Ampt Epe*, zodat ook mensen buiten Vaassen kunnen genieten van die mooie verhalen.

JUBILEUMBOEK 150 JAAR VAASSEN FLEXIBLE PACKAGING

Dat de redactie van ons blad niet zo maar een redactie is, blijkt maar weer eens. Frans Schumacher en Willy Smit-Buit hebben ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van Vaassen Flexible Packaging het jubileumboek *IJzersterk in foliewerk* geschreven. Begin oktober 2015 was de eerste afspraak, en op 9 september 2017 werd

het eerste exemplaar uitgereikt. Veel snuffelwerk in de archiefruimte van het bedrijf en soms wekelijks schrijversoverleg gingen eraan vooraf.

Het boek is te verkrijgbaar bij boekhandel Bruna in Vaassen en bij Nawijn & Polak in Apeldoorn en kost € 14,95.

EEN STANDBEELD TER HERINNERING AAN KOZAKKEN IN VEESSEN

Bij de meeste mensen uit deze regio is het verhaal wel bekend. Zo niet, dan verwijzen we u naar *Ampt Epe 200*, december 2014.

Op 13 november 1813 trok een afdeling Kozakken, ongeveer 300 man sterk en behorende tot het korps van prins Gagarin, het dorp Wijhe binnen om een vervolg te geven aan de overwinning op de Franse troepen in Leipzig en ook Nederland te bevrijden. Het Wijhese veer was op 12 november door terugtrekkende Franse troepen onbruikbaar gemaakt. De opdracht was een nieuwe brug te maken. Het werd een schipbrug van gevorderde, toevallig passerende schepen.

Bovenstaande afbeelding is afkomstig uit 'Historisch Gedenboek der herstelling van Neêrlands onafhankelijkheid in 1813' (Vierde deel. Haarlem: De erven F. Bohn, 1913). De tekst luidt: 'SCHIPBRUG TUSSEN VEESSEN EN VORTMOND GELEGT DEN 26. NOVEMBER 1813 OP LAST VAN PRINS GAGARIN TEN DIENSTE DER R.K. KOZAKKEN TOT DE COMMUNICATIE VAN HET BELEGT VAN DEVENTER.' De verantwoording is als volgt geformuleerd: 'Naar een schilderij in olieverf, in het bezit van den Heer J. Langevoort te Veessen.'

Diverse initiatieven leidden tot de schenking van een kunstwerk van een Kozak te paard in Veessen en een kunstwerk in Wijhe. Het Wijhese beeld stelt een kozak-kentent voor met daarin een bronzen beeld van generaal Von Benckendorff.

Over deze Kozakken is ook een expositie te zien in het Wijhes Museum. Daarin wordt verteld waar ze precies vandaan kwamen, wie hun leiders waren, hoe lang en waar ze verbleven in Wijhe en hoe de schipbrug eruitzag. De expositie duurt tot in januari 2018.

CULTUURHISTORISCHE ATLAS GEMEENTE VOORST

De Lionsclub Voorst en de gemeente Voorst hebben een stichting opgericht die zich gaat inzetten, in de vorm van crowdfunding, voor de uitgave van een cultuurhistorische atlas van de gemeente Voorst. Wetenschappelijk onderzoek naar landschaps- en bewoningsgeschiedenis van de gemeente Voorst moet ervoor zorgen dat de kennis van de cultuurhistorie van de eigen omgeving bekender wordt. Wanneer de atlas uitgebracht wordt, is nog niet bekend.

HONDERD JAAR GELEDEN

In de negentiende eeuw kregen steeds meer mannen kiesrecht. Aletta Jacobs vond het oneerlijk dat vrouwen niet naar de stembus mochten. Daarom vroeg ze in 1883 een stembriefje aan. In de wet stond immers dat Nederlandse ingezetenen, die belasting betaalden, mochten stemmen. ‘Hier hoor ik ook bij’, meende Aletta. De wet werd meteen veranderd. Er kwam te staan dat het alleen ging om mannelijke ingezetenen. Verdergaande democratisering was echter onstuitbaar.

In 1917 kwam er een einde aan de schoolstrijd door de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs. Tegelijkertijd werden het algemeen kiesrecht voor mannen en het passief kiesrecht voor vrouwen ingevoerd. Die grote veranderingen waren het resultaat van handjeklap tussen de liberalen en confessionelen. Deze regelingen vereisten wijziging van de grondwet en daarvoor is het brede draagvlak van een twee derde Kamermeerderheid nodig. Verdere verandering van het kiesrecht werd aan de ‘gewone’ wetgever overgelaten.

In 1919 werd de Kieswet aangepast en kregen vrouwen actief kiesrecht. Ze mochten in 1922 voor het eerst naar de stembus. Natuurlijk gold het vernieuwde kiesrecht ook voor de lokale verkiezingen. In Nederland was Suze Groeneweg het eerste vrouwelijke Kamerlid. Ze kwam in 1918 in de Tweede Kamer, al voordat de Nederlandse vrouwen actief kiesrecht kregen.

EVENEMENTENAGENDA 2018

ALINE VAN DAM EN GERT VAN DEN ESSCHERT

DONDERDAG 25 JANUARI - WINTERLEZING: ZWERVEN OVER DE VELUWE

De heer Rien Mouw uit Doorspijk neemt u door middel van een professioneel digitaal klankbeeld mee voor een onvergetelijke tocht over de Veluwe. De live vertelling van Rien Mouw is boeiend van begin tot eind. Hij heeft een echte ‘vertelstem’. U kunt zijn prachtige en vaak spannende verhaal dan ook moeiteloos volgen. Het diaklankbeeld is zeer afwisselend. Alle jaargetijden komen voorbij. Winter - met o.a. dieren in een beensneeuwd bos en kruierend ijs langs de Randmeren. Lente - met prachtige landschappen,

bloemen en jong wild. Herfst - met een spannend verhaal over de edelhertenbronst, compleet met beelden en geluiden van burlende en vechtende herten. Een absoluut hoogtepunt van de presentatie is een bezoek aan een aantal, nog op een bijzondere manier levende, oude Veluwenaren.

De lezing vindt plaats in het Kulturhus EGW, Stationsstraat 25 in Epe. Aanvang 20.00 uur, de zaal is open vanaf 19.30 uur.

DONDERDAG 15 MAART - VOORJAARSLEZING: ONS VOLKSLIED, HET WILHELMUS

Ons volkslied had weer even onze aandacht, toen CDA-leider Sybrand Buma voorstelde ons volkslied weer standaard te onderwijzen aan alle basisschoolleerlingen. Dit in het kader van het herstel van normen en waarden (volgens het CDA) in Nederland.

Willy Smit-Buit uit Vaassen heeft een lezing gemaakt over het Wilhelmus, sinds 1932 het officiële Nederlandse volkslied. De lezing wordt gehouden middels een powerpointpresentatie, waarbij drie aspecten van ons volkslied aan de orde komen tegen de achtergrond van het begin van de Tachtigjarige oorlog - een oorlog tegen de Spanjaarden die begon in 1568 en eindigde in 1648.

De lezing vindt plaats in Restaurant 't Koetshuis bij kasteel Cannenburch in Vaassen. Aanvang 20.00 uur. De zaal is open vanaf 19.30 uur.

DONDERDAG 12 APRIL - LEDEN-/JAARVERGADERING + FILMAVOND

In 2018 vindt de jaarvergadering plaats in Oene. Na het huishoudelijke deel is er vanaf circa 20.45 uur een filmavond. We hebben de heer Herman Spijker uit Vaassen bereid gevonden het filmgedeelte voor zijn rekening te nemen. De heer Spijker is een bevoegen amateurcineast en heeft verschillende films op zijn naam staan.

Deze avond laat hij ons beelden zien van de renovatie en interne verbouwing van de uit de middeleeuwen stammende Grote of Sint-Maartenskerk in Epe, uitgebracht in 2012. Tevens heeft hij een film gemaakt over de Veluwse Midwienterhoornbloazers; deze is opgenomen in 2014 en 2015. In beeld komen aspecten zoals: hoe wordt een hoorn gemaakt en van welke materialen. Ook komen de historie en betekenis van het hoornblazen ruimschoots aan bod.

De lezing vindt plaats in Café Restaurant Dorpszicht, Dorpsstraat 10 in Oene. Aanvang 20.00 uur. De zaal is open vanaf 19.30 uur.

LET OP!

→Voor elk evenement geldt: gratis deelname voor leden met eventuele partner; niet-leden betalen 3,50 euro.

→Het is altijd mogelijk dat een evenement, om welke reden dan ook, niet kan doorgaan. Dit wordt altijd vermeld op onze website: www.ampt-epe.nl. Raadpleeg dus te allen tijde de info op onze site.

EEN KONING EN TWEE DUBBELKERKEN

WILLY SMIT-BUIT

LODEWIJK NAPOLEON

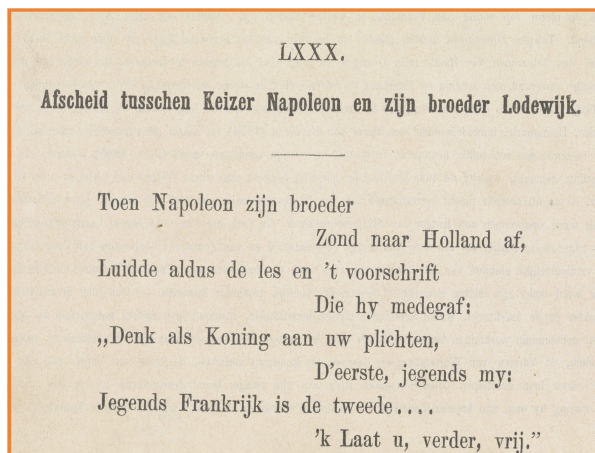
Van 5 juni 1806 tot 2 juli 1810 heette ons land officieel het Koninkrijk Holland. Het land werd geregeerd door onze eerste koning Lodewijk Napoleon, die deze hoge post te danken had aan zijn oudere broer keizer Napoleon.

In de vier jaar dat Lodewijk Napoleon regeerde, heeft hij veel zaken overhoopgehaald. Tot een goed einde brengen kon hij ze niet; daarvoor kreeg hij niet genoeg tijd. Hij bevorderde onder andere de gelijkstelling van alle bestaande godsdiensten, die

sinds de Bataafse grondwet van 1798 op papier was doorgevoerd, maar waarvan in de praktijk nog maar bitter weinig terechtgekomen was.

Koning Lodewijk Napoleon verklaarde op 18 juli 1808 dat hij van plan was 'alle geestelijken en alle leden van iedere godsdienst of gemeenschap zonder onderscheid' dezelfde voorrechten en voordelen te gunnen. Voor godsdiensten die tot dan toe 'geen of weinig ondersteuning hadden', zou de schatkist aangesproken worden, zonder dat zij die 'allang ondersteuning genieten en sinds lang genoten hebben' daardoor ook maar iets minder zouden krijgen. Hij doelde op de katholieken, die twee eeuwen door de staat waren tegengewerkt, en de gereformeerden die in dezelfde periode werden begunstigd. Lodewijk Napoleon riep een 'Ministerie van Eeredienst en Binnenlandsche Zaken' in het leven, waarmee hij veel macht op het gebied van de kerkelijke organisaties naar zich toe trok.

Volgens de koning moest je de verschillen tussen de godsdiensten niet overdrijven. Protestanten lazen de Bijbel en katholieken luisterden naar de paus, daar kwam het zo'n beetje op neer. Verdraagzaamheid en burgerlijke deugden aankweken konden protestanten en katholieken even goed. Als ze beloofden steunpilaren van de staat te zijn, mochten alle geestelijken, wat hem betreft, uit de staatsruif eten. In de verschillen tussen de protestanten onderling verdiepte hij zich totaal niet. Bij het woord protestant dacht de koning aan de gezindte die in zijn tijd 'gere-

Achtregelig vers op het afscheid tussen keizer Napoleon en zijn broer Lodewijk, 1806. (Uit: 'De geschiedenis des Vaderlands in schetsen en afbeeldingen', J. van Lennep).

formeerd' genoemd werd. De gereformeerden gingen naar de volkskerk, die na de Franse tijd het etiket 'hervormd' kreeg.

GROOTSE PLANNEN

In 1808 vertoefde hij vaak op paleis Het Loo bij Apeldoorn. Met de omgeving rond zijn paleis had Lodewijk Napoleon grootse plannen. Hij wilde er een bestuurlijk centrum van maken. Daarom werd het schoutambt Apeldoorn met ingang van 1 januari 1909 omgevormd tot het schoutambt Het Loo. Het kerspel Vaassen werd losgekoppeld van Epe en aan dit schoutambt toegevoegd, dat sindsdien bestond uit de kerkdorpen Vaassen, Apeldoorn, Beekbergen en Loenen. Daarmee bracht hij de getalsverhouding tussen protestant en katholiek iets meer in balans, Vaassen telde nogal wat katholieken. Ook rondom de kastelen Het Oude Loo vlak bij paleis Het Loo¹⁾ en Huis ter Horst in Loenen had zich een kleine rooms-katholieke gemeenschap weten te handhaven.

PASTOOR MAAS

Koning Lodewijk Napoleon zat nog maar net in zijn paleis Het Loo, toen hem een verzoek bereikte van zijn katholieke geloofsgenoten. Ze riepen zijn hulp in bij het opzetten van een statie. Een heuse parochie was nog een brug te ver, maar met een vaste plek voor hun kerkelijke activiteiten zouden de katholieken al heel blij zijn. Zelf waren ze te arm om dit te realiseren. De koning moest bedenken dat hij er zijn katholieke ambtenaren op Het Loo ook een plezier mee deed. Lodewijk Napoleon gaf toestemming om de kapel op paleis Het Loo te gebruiken. Hij benoemde pastoor Leonard Maas tot zijn hofkapelaan en op 21 juli 1808 werd het eerste kind in de kapel gedoopt volgens de katholieke ritus.

Pastoor Maas kwam uit Vaassen. Daar was hij verbonden aan de statie op de Oosterhof. In Vaassen was de Dorpskerk omstreeks 1600 overgegaan naar het protestantisme, maar een katholieke gemeenschap had zich staande weten te houden onder de hoede van de heren van kasteel Cannenburch. De katholieken kerkten vanaf 1664 in de nieuw aangebouwde kapel op de Cannenburch. In het begin van de achttiende eeuw gaven de kasteelheren hun priester een ander steunpunt: een edelmanshuis met een daaraan verbonden schuurkerk op de Oosterhof. Na de komst van de Fransen in ons land (1795) begonnen de katholieken overal aan een inhaalslag. Zo ook in Vaassen.

Lodewijk Napoleon, in 1809 geschilderd door Charles Howard Hodges (Rijksmuseum)

TWEE KERKEN OP HET LOO

De koning kwam eerst zijn geloofsgenoten op Het Loo verder tegemoet. Op het paleisterrein wilde hij twee kerken bouwen (koninklijk decreet 25 augustus 1808): een katholieke en een protestantse kerk, elk met een eigen pastorie die aan de achterkant van de kerk vast kwam te zitten. Beide gebouwen moesten identiek worden, het ging om eenvoudige, witgekalkte kerkzaaltjes van twintig bij negen meter. Alleen het interieur zou aangepast worden aan de eisen van elke afzonderlijke religie. De kosten voor de kerken werden op tweemaal *f* 28.000 geraamd, met inbegrip van de woonhuizen. Misschien was er weinig noodzaak om een protestantse kerk te bouwen, maar de koning wilde niet de verdenking op zich laden dat hij zijn geloofsgenoten voortrok.

In het voorjaar van 1809 begonnen de bouwvakkers onder toezicht van Cornelis Hooiberg²⁾ met het leggen van de fundamenteën. Al snel deden zich problemen voor. De geplande kerken zouden te krap zijn. Lodewijk Napoleon vond dat ze dan maar tien meter langer moesten worden. Er moesten vier ramen in de zijgevels komen, in plaats van drie. De achtergevel moest tussen twee ramen een deur met bovenlicht krijgen, want de kerken dreigden te donker te worden.

Bij nader inzien wilde de koning dat beide te bouwen pastorieën los kwamen te staan van hun kerkgebouw. Het gevolg was veel gesteggel over de nieuwe aanneemingsom, die bijna over de kop ging. De opleveringsdatum werd verschoven van 1 september 1809 naar 1 juni 1810. Het eind van het liedje was dat het werk door alle getouwtrek tussen de betrokken partijen in september 1809 zo goed als stil kwam te liggen.

BETER TEN HALVE GEKEERD DAN TEN HELE GEDWAALD

Toen kwam de koning op 16 oktober 1809 plotseling met een nieuw decreet op de proppen. (De oorspronkelijke tekst staat hieronder.) Hij was tot de conclusie gekomen dat 'de twee kerkgebouwen welke tegenwoordig op Het Loo worden gebouwd, noch door derzelver ligging, noch door derzelver grootte, aan Onze beoelening beantwoorden'.

In artikel 2 van zijn decreet schreef hij: 'De aanbesteding der twee voornoemde kerkgebouwen, word ingevolge de daartoe door ons aan den Bailluw Daendels³⁾ mondeling gegeven Order, gehouden voor vernietigd en vervallen.'

Artikel 3: 'De door ons goedgekeurde tauxatie en schadevergoeding voor de twee voornoemde begonnen kerkgebouwen op het Loo zullen voor de eene helft betaald worden door het Ministerie van Oorlog, ter dispositie van hetwelke, een der gebouwen zal gesteld worden, gelasten wij onzen Minister van Oorlog, ons zoo spoedig mogelijk de nodige voordragt te doen ten einde het zelve tot een behoorlijke Caserne in gereedheid te brengen; de andere helft door den Intendant Generaal van Ons Huis, ten wiens dispositie het ander gebouw zal gesteld worden, en aan wien wij dienaangaande onze nadere bevelen zullen doen geworden.'

Artikel 4: 'De sommen welke tot den aanbouw dezer Kerken en Pastorijhuizen, ten

De Schuurkerk op de Oosterhof (Cornelis Pronk, 1730)

behoefte van het Ministerie van Eeredienst en Binnenlandsche Zaken tot de meest dringende behoeften der Eeredienst gebezigd worden, en dadelijk tot het verbeteren en uitwendig opmaken van de Kerk van het Dorp Vaassen en het schoolhuis aldaar.'

Artikel 5: 'Ook zullen hieruit gevonden worden de nodige kosten tot het bouwen eener nieuwe vleugel aan het gereformeerde kerkgebouw te Vaassen.'

Artikel 6: 'Deze vleugel, welke met het tegenwoordige kerkgebouw één ligchaam moet uitmaken, en waarvan de Toren, voor beiden in het gemeen moet zijn, word bestemd tot de uitoeffening der Roomsche Catholijke Godsdienst te Vaassen, wordende het getal der Ledematen van dit kerkgenootschap aldaar op 900 berekend.'

Artikel 7: 'Wij gelasten Onze Minister van Eeredienst en Binnenlandsche Zaken, ons een rapport en deszelfs consideratien aan te bieden wegens het daarstellen van een kerkgebouw, waarin de voornaamste kerkgenootschappen hunne Godsdienst-oefeningen zouden kunnen volvoeren, in dier voegen, dat ofschoon afzonderlijk en gescheiden van elkander, het Gebouw zelve, egter maar één Lighaam zoude uitmaken, en de Toren, voor de twee geloofsgemeenschappen in het gemeen zijn; en om ons te zeggen, of men op deze wijze, de discussie in eenige Dorpen wegens de kerken, niet zoude kunnen doen eindigen.'

EEN KAZERNE EN GEEN KERKEN

De vraag is: waarom heeft de koning zijn plan om twee kerken te bouwen laten varen? De historicus Thomas von der Dunk acht het mogelijk dat de koning seri-

eus verlegen zat om een kazerne (zie Artikel 3). Hoewel de keizer op het toppunt stond van zijn macht en vrede had gesloten met Oostenrijk, zaagden op Walcheren vijandige Engelsen nog aan de stoelpoten van Lodewijks koninkrijk. In Noord-Duitsland gelegeerde Hollandse troepen kregen een marsbevel richting de Noordzeekust. Wilde koning Lodewijk Napoleon overlast van doortrekkende militairen voorkomen? Maar deze soldaten hadden toch nog een klus te klaren en zouden niet lang op de Veluwe blijven.

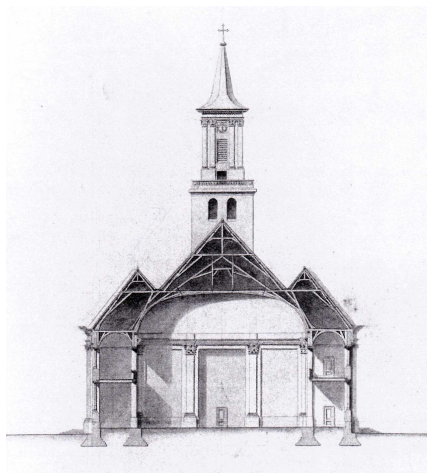
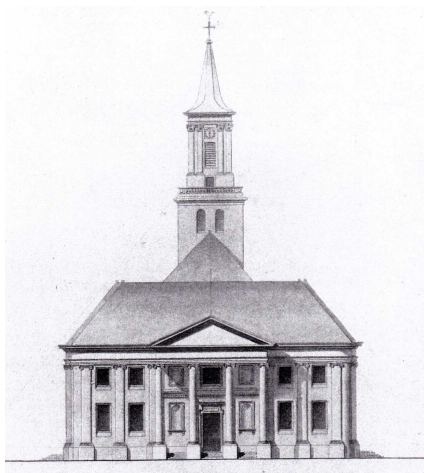
Blijkbaar zocht de koning een voorwendsel om met goed fatsoen van zijn ene kerk af te komen. Voor de andere kerk-in-aanbouw kon hij zo gauw geen bestemming verzinnen, misschien was met die kerk nog amper een begin gemaakt.

KOOL EN GEIT

Ik houd het erop dat de koning met zijn nieuwe plan hoopte de protestantse kool en de katholieke geit nog zorgvuldiger te sparen. Veel oude kerken waren na de Reformatie in handen van protestanten gekomen. Toen in 1798 de bestaande religies gelijkgesteld werden, bleek alras dat de katholieken nog heel goed wisten dat de oude kerken vóór de Reformatie het eigendom geweest waren van de parochie. Vooral in de plaatsen waar de katholieken in de meerderheid waren, of tenminste een aanzienlijke minderheid vormden, eisten ze de oude kerken terug.

Uit Artikel 7 van het koninklijke decreet valt op te maken dat de vraag over het recht op de oude kerken de gemoederen in de dorpen behoorlijk bezighield.

Lodewijk Napoleon gelastte zijn dienaar, de Minister van Eeredienst en Binnelandsche Zaken, hem te melden of met zijn plannen een einde kon komen aan de discussie over de oude kerkgebouwen. Binnen het schoutambt Het Loo kan deze discussie in Het Loo, in Loenen en in Vaassen gevoerd zijn. In alle drie de dorpen stond een kasteel dat toebehoorde (of toebehoord had) aan katholieke adellijke

*Apeldoorn, project A voor een simultaankerk van F.L. Gunckel uit 1810.
Links: Opstand voorgevel. Rechts: Doorsnede door de breedte.*

families, die hun geloofsgenoten de hand boven het hoofd gehouden hadden. Uit die dorpen had menigeen de overstap naar het protestantisme nooit gemaakt.

Waarschijnlijk mopperden vooral de Vaassense katholieken. Nu ze aan het schoutambt Het Loo toegevoegd waren, kon Lodewijk Napoleon minder goed om hun klachten heen. Kerkgang op Het Loo mocht dan een uitkomst zijn voor de inwoners van het dorp Het Loo en van de buurtschappen Wenum en Wiesel, voor de Vaassenaren gold dat een kerk op Het Loo 'door derzelve ligging' niet aan de bedoeling van koning Lodewijk beantwoordde.

Op de Oosterhof was het in de schuurkerk behelpen. Pastoor Leendert Maas schreef in 1819 aan het gemeentebestuur van Epe dat het kerkgebouw 64 voet lang en 24 voet breed was (circa 18 bij 7 meter). Het gebouw was veel te klein om 'de menschen die op zon-, heiligen-, en feestdagen te kerk komen te kunnen bevatten, zoo dat er een menigte van dezelve, buiten moeten blijven, hetgeen bij slegt weer gansch ongemakkelijk en nadelig voor derzelve gezondheid is'. Dat moet tien jaar eerder, toen Lodewijk Napoleon nog aan de macht was, ook al gespeeld hebben.

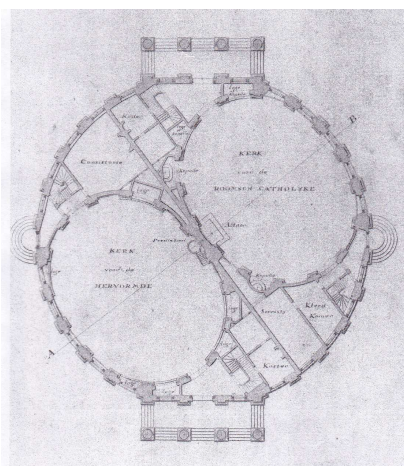
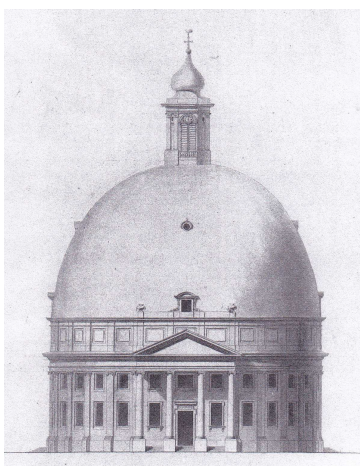
In de schuurkerk was nog minder ruimte dan in de kerken-in-aanbouw op Het Loo. Te weinig plek voor negenhonderd lidmaten. De hofkapelaan Maas zal de Vaassense nood onder de aandacht van zijn broodheer hebben gebracht. Lodewijk Napoleon kwam daarom met het idee een dubbelkerk op Het Loo te bouwen, maar de middeleeuwse Dorpskerk in Vaassen ook met een vleugel uit te breiden. Als hij de gammele Dorpskerk eveneens opknapte en het schooltje tegelijk meenam in de opknappbeurt, hield hij alle gelovigen te vriend. De Vaassense dubbelkerk kon dan symbool staan voor verzoening en verdraagzaamheid.

TWEE ONDER ÉÉN KAP

Nadat een eerste ontwerp van Hooiberg afgeserveerd was, trok de koning de Duitse architect Friedrich Ludwig Gunckel aan.⁴⁾ Diens ontwerptekeningen zijn bewaard gebleven. Gunckel wilde de koning laten kiezen uit twee smaken. De ene:

*Apeldoorn,
project B.F.L.
Gunckel uit 1810.*

*Koepelkerk op
Het Loo, met twee
eivormige kerkzalen,
een voor de
protestanten en een
voor de katholieken.*

twee vierkante kerken tegen elkaar aangebouwd, met de toren in het midden. Door de strakke symmetrie, de acht zuilen en de toegangstrap deed dit ontwerp denken aan een Griekse tempel. Het andere concept was minstens zo ambitieus: een koepelkerk met inpandige toren, die iets weg had van het Pantheon in Rome. Het ontwerp van Hooiberg voor de aanbouw in Vaassen, waarmee f 29.000 was gemoeid, werd meteen goedgekeurd. De tekeningen zijn helaas nergens terug te vinden. Uit Artikel 4 en 5 van het decreet van de koning valt op te maken dat er geld vrijkwam, omdat het project met de twee losse kerken afgeblazen werd. Dat geld werd bestemd voor de verbouwing van de Dorpskerk.

Sneu voor koning Lodewijk Napoleon: al snel was zijn broer de keizer niet meer tevreden over zijn bewind. Lodewijk had meer oog voor de belangen van zijn onderdanen dan voor de belangen van de keizer. Daarom dwong de laatste zijn broer op 2 juli 1810 afstand te doen van de troon. Keizer Napoleon besloot ons land op 9 juli 1810 bij het verdrag van Rambouillet in te lijven bij Frankrijk. Hij draaide bijna alle maatregelen van zijn broer terug: het schoutambt Het Loo werd weer ontbonden, de dominees en pastoors werden niet meer uit de staatskas betaald. Het werd armoe troef in de pastorie. Opzichter en aannemer konden voorlopig naar hun geld fluiten. Gunckel had zijn werk voor niets gedaan, misschien heeft noch de koning, noch de keizer zijn ontwerpen ooit onder ogen gehad. Het plan voor de dubbelkerk in Vaassen ging eveneens roemloos ten onder.

De gegevens over de plannen van Lodewijk Napoleon zijn ontleend aan Th. von der Dunk, *Een pantheon voor Apeldoorn: de plannen voor de bouw van een simultaankerk op Het Loo onder Lodewijk Napoleon* (Zutphen 2001).

NOTEN

- 1) Tot stadhouder Willem III kasteel Het Oude Loo in 1684 kocht, was het in handen van een katholieke familie. Omdat Het Oude Loo te klein was voor de stadhouder en zijn gevolg liet hij kort nadien paleis Het Loo bouwen. De afstand tussen het kasteel en het paleis is ongeveer 250 meter.
- 2) Cornelis Hooiberg was in 1805 ook betrokken bij de inrichting van de Grote Kerk in Epe.
- 3) Egbert Anthony Daendels was een Hattense burgemeesterszoon en broer van de bekende patriot Herman Willem Daendels.
- 4) De koninklijke opdrachtgever heeft hier mogelijk niet persoonlijk de hand in gehad. Lodewijk werd eind november 1809 in Parijs ontboden om pas in april 1810 terug te keren. Een paar maanden later was hij koning af.

HERDENKINGSWANDELING TWEEDE WERELDOORLOG IN VAASSEN

GERT VAN DEN ESSCHERT

Op zaterdag 23 september jl. hebben ongeveer twintig leden van Ampt Epe in samenwerking met de Stichting Broken Wings kunnen genieten van een wandeling langs historische oorlogsplekken in Vaassen onder de bezielande leiding van rasverteller Hans Achterbergh.

De start was op de Oude Begraafplaats aan de Apeldoornseweg. Er werd achtereenvolgens stilgestaan bij de graven van Adriaan R.P. Mees en Johan W. Mathijssse, die allebei doodgeschoten zijn. Ook de herdenkingszuil van Riekie Mulder ten Kate kreeg aandacht. Zij zette zich in voor het onderduiken van gecrashte vliegeniers. Het verhaal van de twaalf bij Vaassen neergestorte vliegeniers, die hier begraven liggen, werd verteld. Tevens werd aandacht

geschonken aan de Vaassense soldaten die tussen 1945 en 1948 omkwamen in Nederlands-Indië. Op initiatief van H. van de Vlekkert werd er bij de graven van de Engelse piloten een herdenkingssteen geplaatst.

Langs de Apeldoornseweg stond de groep stil bij het voormalige pand van kapper Aartje. Mevrouw Anna Rijken werkte na de oorlog als winkelmeisje in de kruidenierswinkel die hier toen gevestigd was. Zij heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan onze kennis van de oorlogsjaren in Vaassen, omdat ze een dagboek heeft bijgehouden. Bij het huidige pand van Monuta stonden in de oorlog door de Duitsers buitgemaakte oude Belgische tanks, opgesteld in de richting van Apeldoorn. Aan de overkant stond bij het Haackshuis een soortgelijke tank in dezelfde richting, met als doel de optrekkende geallieerden tegen te houden.

Het Haackshuis staat op het terrein van Vaassen Flexible Packaging, vroeger de N.V. 'Industrie'. Hier vond in 1943 in de directiekamer het *Polizeistandgericht*, ingesteld door Seys-Inquart, plaats om de april-meistaking te breken. Een negental werknemers van Vaassense fabrieken, maar ook van fabrieken uit de omgeving, werd hier veroordeeld. Eén man werd vrijgesproken, voor één persoon was nader

onderzoek nodig en twee mensen kregen vijftien jaar tuchthuis. Vijf anderen kregen de doodstraf, die op de Waterberg bij Arnhem zou worden voltrokken. Onderweg naar de executieplaats zag één man kans te ontsnappen. Op initiatief van directeur van de 'Industrie' J. van Achterberg werd in aanwezigheid van burgemeester Diepenhorst op 4 mei 1946 een herdenkingsmonument onthuld op het Industrieplein.

De tocht voerde verder naar de voormalige Dorpsschool tegenover de 'Industrie' waar de luchtbewaking was gevestigd; aanvankelijk was deze gevestigd in Daams' Molen (toen zonder wieken en draaikop). Ook stonden we stil in de Kosterstraat voor het huis van meester Barend van Beek naast de voormalige Kosterstraatschool. Nu staat daar het appartementencomplex De Griffel.

Toen de Joodse familie Coster uit Amsterdam gevaarliep, besloot het gezin onder te duiken. Zo kwam Maurice Simon Coster terecht bij het kinderloze echtpaar Suus en Barend van Beek, en werd zo de neef Theo Coster. Op een gegeven moment werd de Kosterstraatschool bezet door de Waffen SS. Meester Van Beek kreeg een Duitse officier toegewezen. De moeder van Theo Coster die er niet Joods uitzag, bezocht de familie Van Beek maandelijks. In de nazomer van 1944 woonde zij, als tante van Theo, ook bij de familie onder één dak met de Duitse officier.

Achterbergh memoreerde ook Frits Slomp, een gereformeerde predikant en belangrijk verzetsstrijder, die mede de hulp aan onderduikers organiseerde. In 1966 vestigde hij zich in Vaassen en schreef het boek *Frits de Zwerver*. Op 18 oktober 1948 kreeg hij van de Engelse regering een hoge onderscheiding: de *King's Medal for Courage in the Cause of Freedom*. Op 5 maart 1968 ontving hij in Nederland een

koninklijke onderscheiding. Hij en zijn vrouw werden op 28 april 2014 door de staat Israël postuum onderscheiden met de Yad Vashem oorkonde en medaille.

De eerste bevrijder van Vaassen was de Canadees Roger Jean Marie. Op 17 april 1945 reed hij als verkenners vanuit Apeldoorn op een Harley Davidson met zijn snipergeweer op het stuur over de Apeldoornseweg - Dorpsstraat. Wandelend door de Dorpsstraat komen we aan bij de Dorpskerk. Op het marktplein heeft nog een schuilkelder gezeten. Daar eindigde deze historische wandeling.

Het eerste oorlogsslachtoffer in Vaassen, het zesjarige meisje Hermine Wegerif, kwam nog ter sprake. Ze werd op weg naar huis, op de kruising van de Deventerstraat – Julianalaan door een Duits legervoertuig gegrepen. Volgens ooggetuigen reed de legerwagen veel te hard.

Het Vaassense verzet pleegde in 1944 een overval op het distributiekantoor, destijds gevestigd in het pand van garage Hooghiemstra, later Wielink. Hierbij werd

alle administratie die betrekking had op de agrarische bedrijven in Vaassen e.o., meegenomen.

De papieren werden midden in de nacht bij Drukkerij Veldhuis en Van Putten (later kledingwinkel 'Hier') gebracht. Op de drukkerij had men een papierversnipperaar. De papiersnippers werden vervolgens bij bakker Hendrik Visser in de bakkersoven verbrand.

Hierdoor waren de Duitsers het overzicht kwijt op de gedwongen voedselleveranties.

Dit betekende weer extra eten voor onderduikers en Vaassenaren. Heel frappant was dat de Duitsers op geen enkele manier represailles namen.

Mede door het prachtige weer en het vertel-enthousiasme van Hans Achterbergh werd het een zeer geslaagde middag!

FOTO'S MET DANK AAN

Lulof Terwel (blz. 13) en Gert van den Esschert

SERVITUUT OF ERFDIENSTBAARHEID OP DE CANNENBURGERKAMP

LULOF TERWEL

WAT GING ER VOORAF?

Kasteel Cannenburch werd in 1906 gekocht door Frida Alma Ferdinande Cleve-Mollard (Frida), echtgenote van Hugo Ludwig Richard Cleve (Richard). Eerst gebruikte de familie het kasteel als zomerverblijf. Later werd het kasteel gebruikt als hotel-restaurant en het koetshuis als woning. De familie Cleve bezat bovendien ongeveer 75 hectare grond binnen de gemeente Epe.

Richard overleed in 1936 op het kasteel en werd begraven op de Algemene Begraafplaats in Vaassen. Na de oorlog nam de Staat alle bezit van personen met de Duitse nationaliteit in beslag, zo ook de bezittingen van Frida. De familie Cleve was nooit pro-nazi geweest, maar had de Duitse nationaliteit behouden en Frida kon onvoldoende aantonen de geallieerde zaak gediend te hebben.

WAT IS EEN SERVITUUT?

Een servituut of erfdiensbaerheid valt onder het privaatrecht. Het gaat om een last waarmede een erf (stuk grond) bezwaard is ten bate van een aangrenzend erf van een andere eigenaar. Het is een beklemming (beperking) van eigendom. De Cannenburgerkamp, behorend tot de voormalige bezittingen van mevrouw Cleve, kwam onder een servituut.

AANKOOP GRONDEN

Het servituut op de Cannenburgerkamp is ontstaan, toen de gemeente Epe het terrein, liggend voor de oprijlaan van kasteel Cannenburch te Vaassen, aankocht. Het historisch verloop wordt hieronder beschreven.

Op 19 november 1945 maakte een ambtenaar van de gemeente Epe de volgende aantekening: 'Misschien is de tijd nu gunstig om de Cannenburgerkamp aan te kopen voor marktplein, feestterrein, enz.'

De gemeente Epe begon daarna met de onderhandelingen over de aankoop van diverse gronden uit het voormalige bezit van mevrouw Frida Alma Ferdinande Cleve-Mollard, wonende te Berlijn. Haar in Nederland verbeurdverklaarde vermogen werd onder beheer gesteld van het Nederlands Beheersinstituut (NBI). Het NBI beheerde de land- en tuinbouwgebieden in samenwerking met de Provinciale Voedselcommissarissen.

Op 28 juli 1950 gaf de Voedselcommissaris aan dat de aankoop van totaal 15,69.52 hectare, inclusief de tuinmanswoning van de Cannenburch, gedaan kon worden voor f 29.119,13. Dit was exclusief de taxatie, opmetings- en transportkosten. De datum van aanvaarding met lusten en lasten werd gesteld op 1 september 1950.

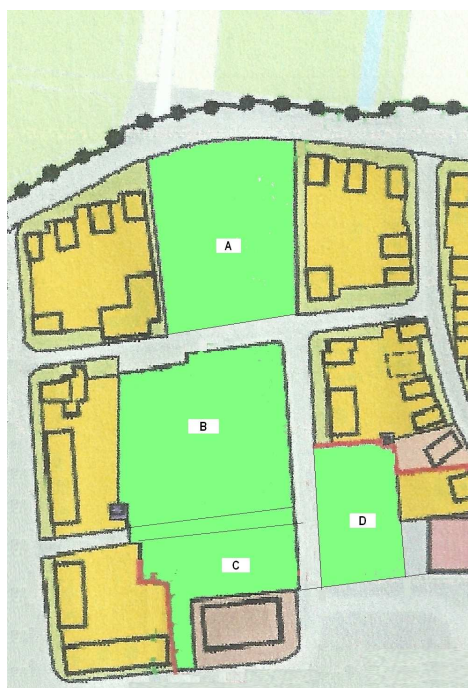
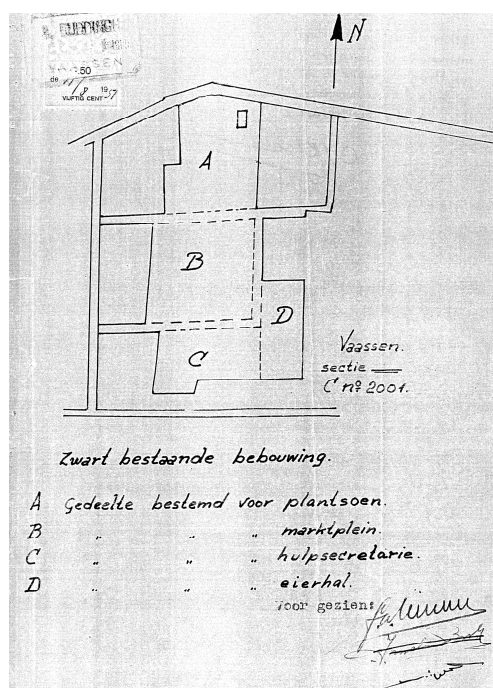
Op 11 augustus 1950 stuurde het college van Burgemeester en Wethouders (B en W) van Epe een voorstel tot aankoop van de genoemde gronden in het belang van de volkshuisvesting naar de Gemeenteraad. De Raad ging op 17 augustus 1950 hiermee akkoord. Vervolgens werd het besluit ter goedkeuring verzonden aan Gedeputeerde Staten van Gelderland.

De overdrachtsdatum van 1 september 1950 werd echter niet gehaald, want de Gedeputeerde Staten van Gelderland tekenden bezwaar aan. Ze meldden op 4 oktober 1950 aan het college van B en W van Epe dat uit het raadsvoorstel niet bleek dat deze aankoop wenselijk of noodzakelijk was.

De overweging 'dat deze aankoop geschiedt in het belang van de volkshuisvesting' was van een zodanige algemeenheid dat daaruit ten aanzien van de voorgaande punten geen enkel gegeven kon worden afgeleid. Bovendien ontbrak een exploitatieoverzicht. Het college van B en W werd dan ook uitgenodigd om nadere inlichtingen te verstrekken en ook het aan de Gemeenteraad uitgebrachte preadvies te sturen.

Op 20 november 1950 stuurde de gemeente een antwoord aan de Gedeputeerde Staten van Gelderland. Nu werd de wens tot de aankoop van de drie terreinen wel onderbouwd en ook het preadvies aan de Gemeenteraad werd meegestuurd.

Omdat terrein II en terrein III buiten het servituut vallen, worden ze in dit artikel

Plankaart 1951 behorende bij de notariële akte (links)
Plankaart 2013, ontleend aan Structuurvisie 2009 (rechts)

buiten beschouwing gelaten. Van terrein I (binnen het servituut) werd aangegeven dat dit in de kom van Vaassen was gelegen. De herinrichting van dit terrein zou zeer ten goede komen aan de dorpskern van Vaassen; ook zou kasteel Cannenburch, vlak tegenover dit terrein, gebaat zijn bij de herinrichting.

In Vaassen werd al geruime tijd behoefte gevoeld aan:

- een nieuw en veel ruimer marktterrein;
- een plaats voor een nieuwe eierhal met bijbehorende parkeerruimte;
- een plaats voor een nieuwe hulpsecretarie met bijkomende ruimten;
- de uitbreiding van het plantsoengebied, daar dit in Vaassen praktisch niet aanwezig was.

Gedeputeerde Staten van Gelderland deelden op 13 december 1950 aan de gemeente Epe mee dat de beslissing uitgesteld zou worden, totdat technisch advies ingewonnen was. Lang hoefde de gemeente nu niet te wachten. Op 29 december 1950 besloten Gedeputeerde Staten van Gelderland het raadsvoorstel goed te keuren.

ONTSTAAN SERVITUUT

Toen de goedkeuring binnen was, kon de overdracht van de gronden op 11 augustus 1951 plaatsvinden bij notaris Buddingh te Vaassen.

In de transportakte werd opgenomen:

Ten nutte en ten behoeve van de kadastrale percelen gemeente Vaassen, sectie G nummers 97 en 106 (het kasteel de Cannenburgh met naaste omgeving) onder beheer van de verkooptster (de Voedselcommissie) en ten laste van het kadastrale perceel gemeente Vaassen, sectie C nummer 2001 wordt gevestigd de erfdiensbaarheid dat het kadastrale perceel gemeente Vaassen, sectie C nummer 2001 niet anders zal mogen worden bebouwd dan op de wijze, zoals deze op de aan deze akte aangehechte en door partijen gewaarmerkte kaart is aangegeven. (Plankaart 1951)

De oppervlakte van sectie C 2001 is 1,93.52 hectare.

De Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen kocht op 11 oktober 1951 van de Provinciaal Voedselcommissaris voor Gelderland (als vereffenaar van het voormalig vermogen van mevrouw Frida Alma Ferdinande Cleve-Mollard) kasteel Cannenburch met bijbehorende gebouwen en gronden, in totaal 24.01.63 hectare, voor de symbolische koopsom van f 1.504.¹⁾ Hierbij wordt ook het servituut overgedragen aan de bovengenoemde stichting.

DE PRAKTIJK

** Terreingedeelte A bestemd voor plantsoen*

Dit terrein is voorzien van een grindlaag en wordt gebruikt als parkeerplaats, kermisterrein en voor de tenten van de toenmalige Cannenburch-shows. Na de verhuizing van de laatste bewoners wordt de tuinmanswoning gesloopt.

Op 16 maart 1973 vraagt het college van B en W een krediet aan bij de Raad voor

De tuinmanswoning op de inmiddels verlengde Margrietweg.

verharding van het terrein, gelegen tussen Julianalaan en Ireneweg. De Raad gaat akkoord, en het terrein wordt geasfalteerd. Terreingedeelte A is daarna in gebruik als parkeerterrein. De Raad verneemt ook dat er een erfdiensbaaheid op het onderhavige terrein rust, inhoudende dat het terrein niet anders zal mogen worden bebouwd dan op de wijze, zoals op de notariële akte van 11 augustus 1951 (zie kaart op blz. 17) is aangegeven, te weten plantsoen. Het college van B en W knoopt onderhandelingen aan met de Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen om de Stichting te bewegen afstand te doen van de erfdiensbaaheid. De onderhandelingen hebben geen resultaat. In de hoek aan de westkant van het terrein is in 1987 het appartementengebouw Irenehof gebouwd. In 2015 is de Margrietweg doorgetrokken over de plaats van de oude tuinmanswoning naar de Julianalaan.

Terreingedeelte B bestemd voor het marktplein

In 1954 ontstaat er behoefte aan een nieuw sportterrein voor de Christelijke Voetbal Vereniging Vios, omdat haar de huur is opgezegd in verband met het te stichten Ambonezenkamp. Vios vraagt dan ook aan de gemeente Epe om een nieuw sportterrein. Het college van B en W komt op 28 januari 1957 met een voorstel naar de Raad voor het aanleggen van een noodsportterrein te Vaassen. Er zijn twee terreinen die in aanmerking komen.

Ten eerste het terrein op de Cannenburgerkamp met als nadelen, dat het bestemd is voor de aanleg van een nieuw marktplein, dat het binnen de bebouwing is gelegen en dat het aan de kleine kant is voor een speelveld. Het tweede terrein is ruimer, maar valt af omdat deze grond voor hoognodige woningbouw is bestemd.

Tijdens de behandeling van het voorstel van het college van B en W in de Raad wordt afgesproken dat het terrein op de Cannenburgerkamp gebruikt mag worden als sportterrein, maar niet voor andere doeleinden. Ook niet tijdens de schafturen door werknemers van de plaatselijke fabrieken. Daarna wordt het voorstel

van het college van B en W zonder verdere discussie en zonder stemming aanvaard.

Na een klacht dat de bijna volgroeide rogge is omgeploegd op de Cannenburgerkamp zonder voorafgaande waarschuwing wordt na schadeloosstelling van de huurder (kosten: f 45,—) het sportterrein op 13 september 1958 in gebruik genomen.

Het terrein wordt, na het vertrek van Vios in 1965 naar het sportcomplex aan de Woestijnweg, gebruikt door handbalvereniging CVO en later ook door korfbalvereniging Regio 72. Op 21 augustus 1986 gaat de Raad met aanpassingen van het Ireneveld ten behoeve van de beide verenigingen akkoord.

In 1990 vertrekken CVO en Regio 72 naar het complex op de Oosterhof. Het Ireneveld wordt opgeschoond en in gebruik genomen als dorpsweide. Cavente Kinderdorp, de Stichting Jaarmarkt, de Oranjevereniging en Vaasaqua maken er sindsdien dankbaar gebruik van.

Na 'Vaassen 1100' in 1991 krijgt het Ireneveld een blijvende herinnering aan het 1100-jarig bestaan van het dorp in de vorm van een kunstwerk, bestaande uit 1100 ijzeren elementen en 12 platanen.

Terreingedeelte C bestemd voor de hulpsecretarie

Dit gedeelte van het servituut wordt bij het sportveld getrokken en wat er over is, wordt gebruikt voor de bouw van een medisch centrum en een tijdelijke bibliotheek (niet op servituutgrond). Deze noodgebouwen zijn inmiddels verdwenen of staan op het punt van verdwijnen.

Woningbouw kwam of komt ervoor in de plaats. Het niet-bebouwde gedeelte is opgegaan in de dorpsweide.

Terreingedeelte D bestemd voor de eierhal

Toen terrein B noodsportterrein was, stonden op deze plek de kleedkamers van de verenigingen die gebruikmaakten van de sportvelden. Na het vertrek van de sport is het terrein ingericht als parkeerplaats voor de supermarkt. Tevens is de Margrietweg doorgetrokken naar de Kerkweg.

ONDERTUSSEN

Op 20 oktober 1978 deed de directeur van gemeentewerken het voorstel om het servituut dat ligt op het terrein, gelegen tussen de Julianalaan en Kerkweg tegenover de Cannenburgh, te ontbinden, na goedkeuring en verkregen rechtsgeldigheid van het bestemmingsplan Centrum Vaassen met als motivering:

Het terrein tegenover De Cannenburgh, gelegen tussen de Julianalaan en de Kerkweg, is eigendom van de gemeente. In de acte zijn echter bepalingen opgenomen ten aanzien van het gebruik van bedoeld terrein (servituut).

De bestemming van de gronden opgenomen in het bestemmingsplan Centrum Vaassen is echter een andere dan in het servituut is opgenomen. Het komt mij daarom gewenst voor,

na goedkeuring en rechtsgeldigheid van het bestemmingsplan Centrum Vaassen, te trachten voornoemd Servituut te ontbinden c.q. te wijzigen.

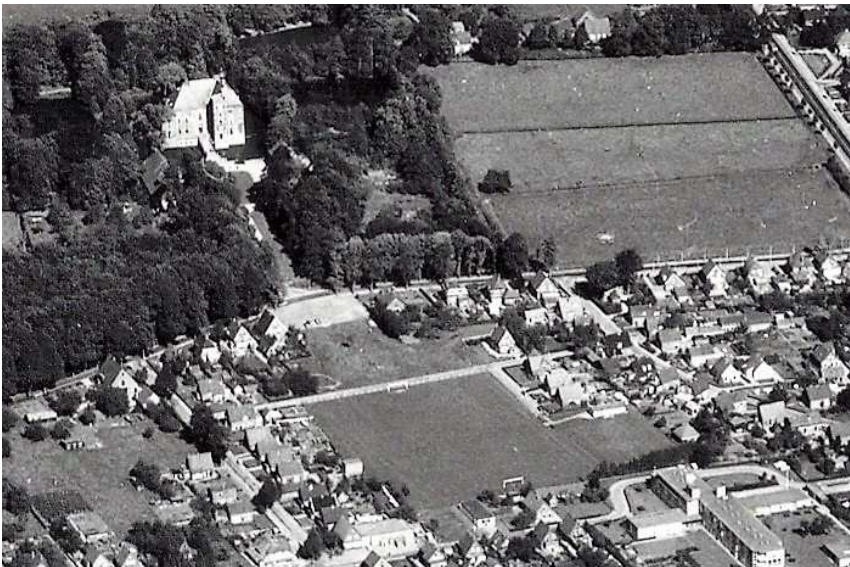
In 1985 was er contact tussen de gemeente Epe en de Stichting Geldersch Landschap & Kasteelen over het verplaatsen van een clubgebouwtje en het aanbrengen van beplanting, met als doel het zicht erop vanuit de Cannenburch enigszins te camoufleren. Hieruit blijkt dat de voorgestelde ontbinding van het servituut niet gelukt is.

Op 7 januari 2002 geeft de Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen haar fiat aan het laten vervallen van een gedeelte van het servituut, zijnde Kerkweg 18. De Stichting wijst er met klem op dat ze in voorkomende gevallen bijtijds geïnformeerd wil worden over plannen met de percelen gelegen binnen het 'servituutgebied'. Er mogen geen activiteiten ontplooid worden in strijd met het gevestigde servituut.

DE PLANNEN

Voor de laatste plannen van het centrum van Vaassen heeft de gemeente Epe in 2016 een klankbordgroep samengesteld. Hierin werden de volgende belanghebbenden vertegenwoordigd:

- Ondernemingsvereniging Vaassen
- Stichting Vaassens Molen
- Dorpskerk Vaassen

Servituut-terrein, circa 1964, in gebruik als parkeerplaats en voetbalveld

- Stichting Geldersch Landschap & Kasteelen
- De architect en diverse ambtenaren van de gemeente Epe.

De bewoners van het Centrum Vaassen waren formeel niet vertegenwoordigd.

Op 31 januari 2017 was voor hen een inloopavond georganiseerd door de gemeente Epe. Daar konden suggesties en aanpassingen worden voorgesteld.

Op 28 juni 2017 presenteerde de gemeente Epe het definitief ontwerp Centrumplan Vaassen, waarin ook het servituutterrein is opgenomen. Het plan wordt uitgevoerd in twee fasen en het servituutterrein komt in de tweede fase aan de beurt.

Op terrein A gaat het asfalt verdwijnen. Dit wordt vervangen door groenparkeren (open bestrating met bijvoorbeeld gras).

Op terrein B wordt de dorpsweide omgevormd tot activiteitenweide met een parkachtige uitstraling.

Op terrein C wordt op het overgebleven gedeelte een appartementengebouw gebouwd. De bibliotheek, die net buiten de servituutgrond staat, wordt gesloopt.

Zoals het er nu uitziet, wordt terrein D gedeeltelijk parkeerterrein en gedeeltelijk bebouwd met een nieuwe supermarkt met daarboven woningen.

Van de in het servituut genoemde en op de plankaart van 1951 (zie blz. 17) aangegeven bestemmingen zal:

- de eierhal nooit gebouwd worden, omdat de eierhandel niet meer over een hal loopt;
- er geen hulpsecretarie gebouwd worden. De inwoners van Vaassen gaan immers nu al naar Epe of Apeldoorn, afhankelijk van welk loket zij nodig hebben;
- het huidige marktplein ook niet worden verplaatst.

Hoewel het servituut ruim 65 jaar oud is, is dit nog altijd van kracht. Ook al is de bestemming van de gronden nu heel anders dan men toen kon voorzien.

BRONNEN

¹⁾ Doorgaans wordt aangenomen dat de symbolische verkoopsom van de Cannenburch één gulden bedroeg. Dat is onjuist. Het werkelijke bedrag was f 1.504,-. Zie: Hypotheekkantoor Arnhem, koopakte 1951, volgnr. 72709, reg.nr. 11.

- Streekarchief Epe, Hattem & Heerde
- Freek Bomhof: beschikbaar stellen foto tuinmanswoning
- Willy Smit-Buit (*Ampt Epe 205*, 'De Cannenburch en zijn laatste bewoners')
- Structuurvisie Centrum Vaassen, 14-05-2009
- Definitief Ontwerp Centrumplan Vaassen, 26-06-2017

VELUWS IJZER UIT VELUWSE STEEN

GEOLOGIEWERKGROEP EPE-HEERDE BOOTST VROEGMIDDELEEUWS PROCES NA

TJADA AMSTERDAM

De toevallige, lokale vondst van klappersteen was voor de geologiewerkgroep Epe-Heerde¹⁾ het begin van een succesvol ijzerwinningsproject: het winnen van ijzer uit klappersteen volgens de vroegmiddeleeuwse methode. Met als resultaat drieënhalf kilo 'wolf', een vorm van ruw ijzer.

Gebruikmakend van de opgedane kennis en ervaring volgt in voorjaar 2018 een tweede project.

EVEN WAT HISTORIE VOORAF

In de vroege middeleeuwen was de Veluwe een welvarend gebied. De regio dankte die welvaart aan de ijzerindustrie en -export. In de oostflank van de Veluwe stuwwal bleken grote hoeveelheden klappersteen²⁾ voor te komen. Op diverse plaatsen, van Apeldoorn in het noorden (o.a. Asselse Heide en Orderbos) tot en met Rheden in het zuiden getuigen depressies in het landschap waar destijds omvangrijke graafwerkzaamheden zijn uitgevoerd om de klappersteen te delven. Voor het productieproces was heel veel houtskool nodig. De ijzerwinning ging daardoor gepaard met grootschalige houtkap, wat wordt gezien als een van de oorzaken van ontbossing van de Veluwe.

Uiteengevallen klappersteen, zoals deze in Epe werd gevonden.

Voor het productieproces was heel veel houtskool nodig. De ijzerwinning ging daardoor gepaard met grootschalige houtkap, wat wordt gezien als een van de oorzaken van ontbossing van de Veluwe.

Aan de hand van archeologische vondsten, zoals grote hopen ijzerslak en restanten van leemovens, trachtte de Apeldoornse amateur-archeoloog J.D. Moerman rond het midden van de vorige eeuw al te ontrafelen hoe die middeleeuwse ijzerwinners te werk moeten zijn gegaan om smeedbaar ijzer aan steen te onttrekken. Moerman experimenteerde met de bouw van leemovens en het stoken ervan. Nu zijn in Nederland diverse groepen actief die enkele keren per jaar een oven stoken om het vroegmiddeleeuwse proces van ijzerwinning onder de knie te krijgen.

Volop activiteit op de bouwplaats.

Op de voorgrond worden van leem bouwstenen gevormd, waarmee de ovenbouwers (daarachter) de leemoven optrekken. Linksachter: de vuurplaats waarin de klappersteen wordt geroost.

VONDST

In 2014 vergroot waterbedrijf Vitens zijn infiltratiecomplex nabij het pompstation aan de Dellenweg in Epe. Graafmachines leggen twee nieuwe vijvers van enkele meters diep aan. Het uitgegraven zand wordt afgevoerd. Als het graafwerk is afgerond, ligt in de kale bodem en taluds de ontstaansgeschiedenis van de Veluwe stuwwal bloot. Bodemlagen, die ooit horizontaal zijn afgezet, zijn door de stuwing van het landijs in de voorlaatste ijstijd scheef gesteld, op hun kant gezet, waardoor zij nu als naast elkaar gelegen banen prachtig in de bodem zijn te onderscheiden. Een uitgelezen kans voor amateurgeologen. Als wij als geologiewerkgroep Epe-Heerde in 2015 met toestemming van de terreinbeheerder op onderzoek uit mogen, treffen wij in een van die banen klappersteen aan. Een verrassende vondst, want elders op de Veluwe wordt weinig klappersteen aan het oppervlak aange troffen.

De belangstelling voor de historische winning van ijzer uit klappersteen is gewekt. Excursies naar de Loenermark (Loenen) en het Orderbos (Apeldoorn), waar ijzerkuilen het landschap markeren, wakkeren de interesse verder aan en doen een

stoutmoedig idee rijpen: zouden wij zelf uit de gevonden plaatseigen klappersteen³⁾ ook ijzer kunnen winnen? Dat geeft ons niet alleen meer inzicht in klappersteen, maar laat ons ook fysiek kennismaken met leem.

EXPERIMENT

Wij benaderen de Apeldoornse archeoloog Janneke Zuyderwyk, die ervaring heeft met ijzerwinexperimenten: 'Wil jij ons helpen?' Zij stemt meteen in. Ijzerwinnen uit moerasijzererts (ijzeroer) heeft zij al menigmaal gedaan, uit klappersteen nog maar één keer. Voor haar een kans om daarin meer ervaring op te doen.

Wij zetten een intensief traject van voorbereiding in, dat begint met een avondbijeenkomst waarin Janneke ons uitgebreid tekst en uitleg geeft. Wat is er allemaal nodig (50 kg klappersteen, 100 kg houtskool van loofbomenhout, twee kruiwagens leem, een partij brandhout, wat grof zand, wat stro, een geschikte ovenbouw- en stookplaats en twee tuyères, keramische pijpjes waardoor bij het stoken de lucht uit de blaasbalgen in de oven wordt geblazen); hoe bouw je een leemoven; hoe en waarom roost je de klappersteen; hoe stook je de oven; wat gebeurt er bij de verschillende processen. Maar ook: wat kan er allemaal fout gaan, zodat het hele proces jammerlijk mislukt.

Met die kennis groeit het enthousiasme. Nu het materiaal nog. Klappersteen hebben wij al, houtskool slaan wij met zakken vol tegelijk in, leem mogen wij verzamelen uit een leemkuil op landgoed Welna; een van de werkgroepleden stelt zijn achtertuin in Heerde beschikbaar als bouw- en stookplaats, een ander werpt zich op als tuyèremaker.

OVENBOUW

Op een snikhete zaterdag eind mei 2017 gaan wij aan de slag, onder leiding van Janneke Zuyderwyk en de al even ervaren ovenbouwer en ijzerwinner Wilfred

Janneke Zuyderwyk maakt vuur op authentieke wijze: met vuursteen en een vuurslag.

Mengerink. Alles staat en ligt klaar. Janneke en Wilfred hebben het benodigde gereedschap meegenomen. De stookplaats wordt een werkterrein waar het bruist van activiteit. Wij zagen en splijten hout, hakken de grote brokken houtskool klein, kneden en vermengen met blote voeten leem met zand en stro, en vormen er broodjes van.

Halverwege de ochtend wordt de leembodem van de oven gelegd. Op de rand ervan bouwen wij met de leembroodjes als bouwstenen

een wand van ongeveer 8 cm dikte op. Onderin wordt een opening vrijgehouden. De naden smeren wij zorgvuldig dicht om scheuren en lekken te voorkomen. Die zaterdag trekken wij de oven tot op de helft op. Hij moet nu eerst zo'n twee weken drogen, voor de bovenste helft kan worden opgebouwd. Bij ovenbouw op één dag zou de oven onder zijn eigen gewicht kunnen inzakken.

Wij maken die dag ook een begin met het roosten van de klappersteen. Roosten is een proces waarbij klappersteen door verhitting wordt ontdaan van vocht, organische stof en andere ongerechtigheden; tevens vindt de eerste reductie van ijzerverbindingen plaats. Daarvoor stoken wij een laag houtvuur. Als de vlammen doven en er een mooie, hete verkoolde laag achterblijft, kan de klappersteen erop. Aan het einde van de werkdag halen wij, stukje voor stukje, de afgekoelde gerooste klappersteen uit de as. Het materiaal is van geelbruin en keihard veranderd in roodbruin en bros.

Half juni gaan wij verder met kneden, bouwen, zagen, hakken, roosten. Als halverwege de middag de oven, bijna een meter hoog, als gereed wordt verklaard, boetsen wij er vol trots de letters KNNV E-H ('Epe-Heerde' is iets te ingewikkeld) 2017 op.

STOKEN

Drie weken laten wij de oven drogen. Op zaterdag 1 juli 2017 moet het gebeuren: stookdag. De spanning is voelbaar. Geeft de oven aan het einde van een lange stookdag een brok wolf (ruw ijzer) prijs of slijt hij al eerder op de dag dicht en staan wij, na al die inspanningen, met lege handen?

Gedurende het gehele proces van stoken, tien uur of langer achtereenvolgend, moet er lucht in de oven worden geblazen met behulp van twee blaasbalgen. Alleen zo kan voldoende hitte worden bereikt. De deelnemers zijn daartoe ingedeeld in ploegen en lossen elkaar beurtelings af.

De oven wordt voorgestookt met hout. Zit de brand er goed in, dan gaat de eerste vulling houtskool erin. Met tussenpozen volgen meer porties houtskool, tot de oven tjokvol zit. De blazers moeten flink aan de bak om de temperatuur op te jagen. Soms schieten hoge vlammen uit de ovenmond omhoog of zorgt een vonkenregen voor spektakel.

Om 13 uur gaat de eerste portie ijzererts (de gerooste klappersteen) op de houtskoolkolom in de oven. Dan volgt een uren durend proces van telkens bijvullen: anderhalve kilo houtskool gevolgd door één kilo klappersteen. Aanvankelijk met tussenpozen van meer dan twintig minuten, later al na tien tot vijftien minuten. Terwijl de stukjes klappersteen naar beneden zakken, wordt het ijzeroxide in de zuurstofarme omgeving in de oven in een paar stappen omgezet in kleine stukjes ijzer.

Op gezette tijden porren de stokers via het lage ovengat (het slakkengat) in de gloeiende massa onder in de oven. Als daaruit een gloeiend stroompje gaat vloeien

en, is dat een goed teken. Het is slak, bestaande uit vooral het stenige materiaal uit de klappersteen dat tussen de stukjes ijzer wegsmelt en wegglekt. Het ijzer zelf blijft in de oven achter, in ongesmolten vorm. Het klontert aaneen tot een sponsachtige massa: de wolf. Dat gebeurt vooral rondom de blaasgaten, waar de temperatuur het hoogst is, wel zo'n 1200° C. Maar aan het begin van het stookproces halen we dat niet over het volledige oppervlak onder in de oven. Wij moeten harder pompen met de blaasbalgen.

Even voor negenen 's avonds gaat de laatste portie erts (de 29e) in de oven. Wij moeten het stookproces staken; klappersteen is er nog wel, maar de houtskool is op.

IJZER

Gespannen kijken wij niet veel later vanaf veilige afstand toe hoe Janneke en Wilfred in beschermende kleding en met een laagje verkoelende leem op hun gezicht de grote tangen oppakken. In één haal wordt de bovenste helft van de oven omvergetrokken. Ons noeste werk valt in stukken uiteen. Ook met de onderste ovenhelft, nog roodgloeiend aan de binnenzijde, worden korte metten gemaakt.

Dan volgt het moment waarop wij zo gehoopt hebben: uit de gloeiende massa vist Janneke een brok wolf. En nog een. Twee brokken wolf geeft de oven prijs. De volgende dag, als het restant van oven en inhoud is afgekoeld, haalt een sterke magneet nog enkele kleine stukjes wolf uit de as. Plus heel wat nog niet gescheiden klappersteen. Dat materiaal is waarschijnlijk in het begin van het stookproces onvoldoende uit elkaar gevallen. Geeft niet; kunnen we later hergebruiken. Wij wegen de twee stukken wolf: bij elkaar drieënhalve kilo! Experiment geslaagd. Veluws ijzer uit Veluwse steen.

Maar dan doemt de vraag op: wat gaan wij doen met de wolf? Janneke wil het materiaal in najaar 2017 wel met ons uitsmeden tot ijzer, en dat ijzer omsmeden tot...

De oven in vol bedrijf. Binnenin wordt een temperatuur van 1100 tot 1200° C bereikt, waardoor de stenige massa uit de klappersteen smelt en het ruwe ijzer (de wolf) samengeklonterd in de oven achterblijft.

dat weten wij nog niet. Bij de inlevertermijn voor dit verhaal moet het smeden nog plaatsvinden.

MEEDOEN

Omdat wij materiaal (klappersteen, leem) overhebben en omdat duidelijk is geworden dat het stookproces beter (d.w.z. heter) kan, herhalen wij in voorjaar 2018 het hele traject. In dat tweede project reserveren wij een aantal deelnemersplaatsen voor geïnteresseerden van buiten de geologiewerkgroep en KNNV. Belangstellenden kunnen zich melden via info@epe-heerde.knnv.nl.

Tijdens de stookdag stellen wij de stooklocatie weer enkele uren open voor belangstellenden. Wij zorgen dan voor allerlei informatiemateriaal in tekst en in natura en er zijn altijd deelnemers aanwezig om uitleg te geven. De datum van de stookdag maken wij bekend in alle regionale media en op de website van de KNNV Epe-Heerde. Daarop staat ook een beeldverslag en enkele filmpjes van het ijzerwinningsproject 2017, te vinden onder de link <https://www.knnv.nl/afdeling-epe-heerde/ijzerwinning-van-klapperstenen>.

NOTEN

- 1) De werkgroep Geologie en Landschap is onderdeel van de KNNV afdeling Epe-Heerde.
- 2) Klappersteen bestaat uit een kern van klei of leem waaromheen zich een laag sterk ijzerhoudend materiaal heeft afgezet. Een kleikern kan door droging flink krimpen en dan gaan rammelen (klapperen) in zijn omhulsel. Leem krimpt niet; onze klappersteen heeft een leemkern.
- 3) Plaatseigen klappersteen is op of niet ver van de vindplaats ontstaan, in dit geval waarschijnlijk in het IJsseldal.

FOTO'S

Tjada Amsterdam

Terwijl Janneke een brok wolf in de tang houdt, geeft Wilfred het gloeiende ijzer een eerste bewerking.

LEZERSRUBRIEK

AMPT EPE NR. 213 / SPOEDGEVAL VOOR DOKTER MIJS

De heer Geertjes uit Epe reageerde op dit artikel als volgt:

Met een bovengemiddelde interesse heb ik nummer 213 van *Ampt Epe* gelezen na een korte vakantieperiode. (Vandaar deze wellicht wat late reactie.) Met name het artikel over dokter Mijs. Informatief en boeiend. Echter, het (blauw) ingekaderde stuk op bladzijde 7 is niet helemaal compleet.

Sedert 1998 ben ik woonachtig in het dorp Epe en ik heb

ook de Tulpenrallye gereden. Het verhaal is dat ik rond het jaar 2003 het initiatief genomen heb om, tezamen met de heer Erik Garritsen en een auto uit 1965, van Amsterdam naar Beijing te rijden. Daar Erik het 'gezelliger' vond om dit niet slechts met z'n tweeën te doen, is op zijn instigatie Epenaar Ronald Hof benaderd. Hij had de wens die rit met de 'tandarts uit Heerde' te rijden. Daar wij geen van vieren rally-ervaring hadden, besloten we gezamenlijk de Tulpenrallye van 2006 te gaan rijden voor het opdoen van de zeer waarschijnlijk broodnodige ervaring! Aldus geschiedde! Er is op internet nog wat nadere informatie leesbaar. Derhalve is uw artikel nog meer compleet met deze aanvulling.

PS Lees dit bericht a.u.b. niet als een opmaat naar een hang naar rectificatie of zoiets, maar meer als aanvulling. Goede informatie is vooral in deze tijd een waardevol goed.

Jon M.F. Geertjes, Epe

AMPT EPE NR. 214 / WAT DOET DIE HAAN TOCH OP DE KERKTOREN?

De heer Hulst uit Amsterdam schreef ons:

U hebt mij erg veel plezier gedaan met het verhaal 'Wat doet die haan toch op de kerktoren?'

Van huis uit (en nog steeds) ben ik luthers. Mogelijk is het u weleens opgevallen dat er op Lutherse torens een zwaan staat (o.a. in Amsterdam: de Oude Lutherse Kerk en de Maarten Lutherkerk; de voormalige Lutherse Kerk, Spoorwegstraat te Arnhem), enz. De zwaan staat een beetje symbool voor de Lutherse Kerk evenals de Lutherroos, het wapen van Luther. De herkomst van het gebruik van de zwaan schijnt te komen door Johannes Hus wiens naam in het Nederlands 'gans' betekent. Toen Hus in 1415 als ketter in Konstanz werd verbrand, zou hij hebben gezegd: 'Jullie braden nu een gans, maar na mij zal een zwaan zingen.' Het is niet bekend of Luther zich deze woorden heeft aangetrokken, maar in de Nederlanden

en in Noord-Duitsland vinden we de zwaan wel terug op kerktorens en als versiering op doopschalen en avondmaalbekers. Overigens bestaat er nog een aardig rijmpje op het gebruik van torenversieringen:

*De roomsen hebben een kruis,
de dopersen een huis*,
de hervormden hebben een haan
en de luthersen hebben een zwaan
op hun kerktorens staan.*

** huis = schuilkerk van de doopsgezinden*

Misschien is het bovenstaande een leuke aanvulling op uw artikel en kan het in een volgend blad geplaatst worden.

Ik lees overigens als ver weg wonend lid (Amsterdam) met veel plezier uw blad! Ik ben lid geworden van uw vereniging omdat ik een stacaravan heb op camping Reina's Hoeve te Emst en geïnteresseerd ben (geworden) in het wel en wee van de historie in die omgeving.

Bob Hulst, Amsterdam

Maarten Lutherkerk, Amsterdam (foto: Bob Hulst)

TOEVOEGINGEN VAN DE REDACTIE

Op www.isgeschiedenis.nl/luther-500-jaar-reformatie/zwaan-als-symbool-lutheranisme/ vonden we bijna hetzelfde oude rijmpje:

*De gereformeerden hebben een haantje,
de luthersen hebben een zwaantje,
de roomsen hebben een kruisje,
en de mennisten een houten huisje.*

Als tweede: het verhaal over de zwaan en de gans klopt niet helemaal. Johannes Hus sprak wel over zichzelf als de gans, maar heeft het woord zwaan nooit in de mond genomen. Hoe kon dat ook? Hus stierf op de brandstapel, toen Luther nog niet geboren was. Luther schreef: 'Sint Johannes Hus heeft over mij voorspeld: zij zullen nu een gans braden (want Hus betekent 'gans'), maar over honderd jaar zullen zij een zwaan horen zingen. Die zullen zij moeten verdragen. Daar zal het ook bij moeten blijven, zo God wil.' Die vergelijking komt dus uit de koker van Luther, niet uit die van Johannes Hus.

Luthers achternaam was eerst Luder, het schijnt dat 'olor' (zwaan) een bijnaam van Luther geworden is in verband met de overeenkomst in klank.

AMPT EPE NR. 214 / EEN SPIEKER IS GEEN SPIJKER

De redactie ontving een interessante reactie van de heer Van 't Spijker over de achtergronden van spieker/spijker.

Met heel veel belangstelling las ik het artikel van de heer Cor Verweij, temeer omdat ik destijds dezelfde vragen had als hij, maar dan met als reden dat mijn familienaam inderdaad 'van 't Spijker' is. Wat was de achtergrond daarvan? De spijkers waarover het in mijn geval ging, komen uit een ander deel van ons land dan die van de heer Verweij, hoewel ook weer niet ver. Mijn voorouders komen uit de Mastenbroekerpolder, regio Zwolle/Kampen/Genemuiden. Maar spijkers, in de zin zoals wij die bedoelden, komen in Oost-Nederland nog steeds vrij veel voor.

Toen ik lang geleden met mijn onderzoek begon, werd mij op het Provinciaal Archief te Zwolle verzekerd dat het ging om, inderdaad, een zogenaamd spicarium: een versterkte boerderij, een stenen gebouw met dikke muren, gelegen op een terp tegen wateroverlast. Daarin verzamelde de eigenaar van de omliggende pachtboerderijen - in dit geval de bisschop van Utrecht - de jaarlijkse pachtsom, in natura te betalen, en haalde die later, onder gewapende begeleiding, in één keer op.

De verdere zoektocht leerde mij dat twee voorouders op twee verschillende spijkers hebben gewoond: een waarvan de familienaam is afgeleid en, later, nog een tweede. Het eerste, dat oorspronkelijk deel uitmaakte van een uitgebreid leengoed, moet een groot gebouw zijn geweest met wel *drie* vuursteden volgens het vuurstedenregister van 1675 en werd bewoond door een Zwolse burgemeester. Daaraan is de familienaam ontleend: de aanduiding 'wonende op het spijker' werd officieel 'van 't Spijker'. Het tweede was een boerderij met de naam Ruimzicht, reeds met die naam voorkomend op een landkaart van 1729, waarvan de bewoners - nog circa 150 jaar nadat mijn voorvader daar vertrokken was - nog steeds als 'de spijkers' werden aangeduid. Het bleek dat op die plaats tot 1820 niet een boerderij, maar een landhuis stond als buitenhuis voor weer een burgemeester van Zwolle. In 1751 huisde er een convoymeester (inner van betalingen voor gewapende begeleiding van transporten), die waarschijnlijk best een stevige woning kon gebruiken.

De Grote Van Dale van 1984 geeft aan dat in streektaal met een spijker ook wel een landhuis kan worden bedoeld. En via Wikipedia verneem ik dat oudere spijkers/spiekers, vooral in de zeventiende eeuw, vaak een nieuwe functie kregen van landhuis/buitenhuis voor beter gesitueerden. Wat ik als plausibele antwoorden op mijn vragen heb beschouwd.

Het lijkt mij zeer wel mogelijk dat als de heer Verweij verder gaat zoeken, hij wel dichterbij de historie van zijn 'spieker/boerderij' gaat komen. We hebben in Epe een fantastisch streekarchief!

Frits van 't Spijker, Emst, tel. 0578 - 66 24 40

Zie ook het artikel van Evert de Jonge elders in dit blad (red.).

KERSTVERHAAL: DE VADER

WILLY SMIT-BUIT

Ik ben een beetje eenzaam, dacht hij. Waarom zou ik eromheen draaien? Ik kan toch tenminste eerlijk zijn naar mezelf toe. Hij herinnerde zich hoe hij bijna zestig jaar geleden met zijn moeder op bezoek was bij oudtante Marie in Emst.

‘Wat doe ik hier nog?’ zei tante Marie. ‘Ik weet echt niet meer, wat ik hier nog doe.’ Zijn moeder had zich kwaadgemaakt op haar tante. Hij wist nog goed dat ze ‘s avonds tegen zijn vader gezegd had: ‘Dat het voor haar zo voelt, kan ik begrijpen, maar waarom moet ze dat zeggen als het kind erbij is? Ze hoeft hem daar toch niet mee te belasten? Hij staat nog aan het begin en heeft geen weet van de eindigheid van het leven.’ De eindigheid van het leven, mooie term was dat. Toen wist hij niet wat het inhield, nu wel. In december zijn de dagen kort en de nachten lang. Dan wordt het besef van de eindigheid van het leven nog sterker. Dit jaar had hij geen kerstboom in huis gehaald, daar werd je maar weemoedig van.

Hij liep naar de keuken, want er moest werk verzet worden. De afvoerpijp van de gootsteen was lek. Hij had een bak in het aanrechtkastje gezet, dan kon het smerige afwaswater daarin lopen. Telkens maakte hij de bak leeg en zette hem daarna terug. Erg vlot ging het ditmaal niet, de bak zat te vol. Eerst moest hij er met de soeplepel wat uitscheppen. Het aanrechtkastje sloot ook niet goed meer. Kon hij er niet beter iemand bij halen? Och, het is zoals het is. Ik ben oud, ik woon in een oud huis en mijn spullen zijn oud.

De krant las hij samen met de burens, of, om precies te zijn, als de burens de krant uit hadden, mocht hij hem hebben. De buurman kwam de krant zelf brengen.

‘Wij gaan naar de kerstnachtsdienst in de Grote Kerk’, zei de buurman. ‘Als je zin hebt om mee te gaan, moet je het maar zeggen.’ Nee, dat had hij niet. Misschien toch wel, maar zijn kleren waren niet schoon en hij zag geen kans ze op tijd te wassen en te drogen.

De buurman had nog wat op zijn lever. ‘We wonen al meer dan twintig jaar hier aan de Kanaaldijk, maar daar komt binnenkort een eind aan. Het is ons te afgelegen, nu we een dagje ouder worden. Volgend jaar verkopen we de boel en gaan we naar het dorp. Een appartement aan de nieuwe Marktwand in Epe, is dat ook niet wat voor jou? Jij wordt er ook niet jonger op.’

Het gesprek kwam nog even op de legendarische ds. Doornenbal uit Oene. Ze hadden hem allebei goed gekend. Wat moest je op catechisatie veel leren bij die man: psalmen, vragen en antwoorden uit de Heidelbergse Catechismus. De beide mannen hadden

nog heel wat in hun hoofd, dat wilde er nooit meer uit. Ze sprongen van de hak op de tak.

Toen de buurman vertrokken was, ging hij de krant lezen. Hij las over de situatie op de westelijke Jordaanoever. Ik had net zo goed een krant van dertig jaar geleden kunnen lezen, dacht hij. De situatie verandert niet. Vrede tussen Israël en de Palestijnen is een illusie, ze willen gewoon niet. Niemand wil een stap naar vrede zetten. Liever vallen ze dood neer. En Israël maar zeggen, dat God het land aan hen beloofd heeft. Het zou mooi zijn als de Joden tegen de Palestijnen zeiden: God heeft het land aan ons beloofd, maar jullie zitten er ook al eeuwen. Konden ze het conflict niet voorleggen aan de rijdende rechter? Wel vooraf akkoord gaan met de uitspraak, en met die uitspraak moeten we het doen. Was het maar zo simpel!

Sinds zijn vrouw twaalf jaar geleden gestorven was, kon hij altijd bij de burens te recht. Hij zou niet dagenlang dood in huis liggen. Wie had hij nog meer? Twee zussen, twee zonen en een schoonzoon. Zijn oudste zoon had een drukke baan en zat veel in het buitenland, en met de tweede kon hij niet goed overweg. Toen zijn jongste zoon hem vertelde, dat hij een relatie gekregen had met een vrouw die meer dan tien jaar ouder was, had hij gezegd: 'Wil je soms graag mantelzorgger worden?' Die opmerking was bij zijn zoon in het verkeerde keelgat geschoten; zoonlief had zich niet meer laten zien. Eigenlijk had hij bedoeld te zeggen: Jammer, dan word ik geen opa. Die dame van vijftig sloeg zijn hoop op een kleinkind de bodem in. Waarom had hij niet eerlijk gezegd: Jongen, ik vind het fijn voor jou, maar ik hoopte nog ooit een kleinkind te krijgen. Dat had zijn zoon kunnen begrijpen.

Vanavond was het dus kerstavond. Als de buurman hem er niet aan herinnerd had, was hij het glad vergeten. Op het kerstfeest had hij het trouwens niet zo begrepen. Johannes Calvijn, de grote reformator ook niet, had hij weleens gehoord. De reden daarvan wilde hem niet te binnen schieten.

Zijn gedachten gingen naar de kerstfeesten van vroeger. Op de deel van de boerderij. De viering verliep volgens een vast patroon: een van de zondagschoolkinderen las het kerstverhaal voor uit het Lucas-evangelie. Vervolgens vertelde een van de leiders een kerstverhaal, of liever: hij las het voor. En ten slotte was er een traktatie: chocolademelk, een grote sinaasappel en een boek van W.G. van de Hulst. Die kerstverhalen kwamen altijd op hetzelfde neer: een oude boer heeft ruzie met Jan en alleman, en zit op kerstavond met het hoofd in de handen bij de kachel. Er jaagt een sneeuwstorm om het huis. Opeens blaft de

hond. Gerammel aan de ketting. De deur gaat open en een gure wind slaat naar binnen. Er verschijnt iemand in de deuropening: ‘Pa, mag ik binnenkomen?’

Op een keer verveelde hij zich stierlijk tijdens het kerstfeest. Hij zat op een bank achter in de deel te klieren. Er lag een bergje hooi en hij trok er een handjevol hooisprietten uit. Het duurde niet lang of zijn vriendjes deden hetzelfde en ze kietelden de kinderen, die voor hen zaten met de hooisprietjes in de nek. Die mepten natuurlijk naar achteren. Toen kwam er een boer overeind; hij torede hoog boven de anderen uit. ‘Jongens’, zei hij, ‘denk eraan: er is er Eén die alles ziet!’ De belhamels vielen stil en het programma werd zonder stoornis afgemaakt.

Die kerstverhalen van vroeger waren bij nader inzien zo gek nog niet. Ze gingen altijd over vrede, over verzoening. Over wat de Palestijnen en de Israëli’s maar niet lukte; bijna nergens lukte dat. Er waren alleen maar oorlogsgebieden bij gekomen. Syrië, Irak en Oekraïne, hij kon er nog wel meer opnoemen.

En dichter bij huis? Laatst zat hij bij ARO in Oene achter een kop koffie en daar trof hij een oud-collega, die hem vertelde over de ruzie tussen zijn broer en zijn enige zuster. Ze woonden een paar straten van elkaar af, maar spraken elkaar

nooit. Terwijl ze nog zoveel plezier van elkaar konden hebben. Waar die ruzie over ging, had hij gevraagd. Die dateerde uit de jaren tachtig. Broer en zus hadden allebei een oogje op de koekoeksklok uit het ouderlijk huis. Bij het verdelen van de spullen hadden ze mogen kiezen, de oudste het eerst. Zijn broer had de koekoeksklok genomen. Zijn zuster meende er meer recht op te hebben, want zij had de boel bij pa altijd schoongehouden. Ze waren onverzoenbaar, ook Bert van Leeuwen van Het Familiediner was het niet gelukt ze weer bij elkaar te krijgen. Hij vernam ook nog dat het deurtje van de koekoeksklok inmiddels niet meer sloot, maar dat de eigenaar niet eens de moeite nam de klok te laten repareren.

Hij hoopte dat zijn zoon tot bezinning zou komen.

Zijn vrouw en hij hielden van hun jongens; hun oudste zoon hadden ze altijd gesteund. Hopelijk was er nog iets van hun opvoeding blijven hangen en stond de ‘verloren’ zoon plotseling voor zijn neus. Die jongen kende hem toch en kon toch weten dat hij het zo niet bedoeld had. Hij gunde hem zijn geliefde, maar had zo gehoopt op een kleinkind. Hij dacht aan zijn vrouw. Ze vond altijd dat je moest accepteren, wat je niet kon veranderen.

Maar wat je wel kunt veranderen? Moest je daarvoor geen moeite doen? Was dat niet de essentie van het kerstfeest? Hij pakte de telefoon en toetste het nummer in van zijn jongste zoon.

BOEKENNIEUWS

Aankondiging van het boek: **De Wenumse Watermolen: symbool voor zeven eeuwen geschiedenis van de buurtschappen Wenum en Wiesel.**

De Wenumse Watermolen kent een geschiedenis van meer dan zeven eeuwen. De molen is de enige nog in werking zijnde, door water aangedreven korenmolen in de gemeente Apeldoorn en de oudste nog maalvaardige waterkorenmolen op de Veluwe. De molen is van grote cultuurhistorische betekenis. Hij dient als symbool voor het grote belang dat waterkracht heeft gehad voor de economische ontwikkeling van deze gemeente, en met name voor de buurtschappen Wenum en Wiesel.

De cultuurhistorische waarde van de molen is van recente datum. Eeuwenlang heeft de economische functie centraal gestaan. Nationale en zelfs internationale economische veranderingen hebben invloed op de molen gehad. De werkomstandigheden zijn niet altijd gemakkelijk geweest. De molenaars van de verschillende molens aan de Wenumse Beek zitten elkaar nogal eens dwars. Onbelemmerde wateraanvoer is van levensbelang voor alle molens. Het opstuwen van water is voor de ene molenaar gunstig, maar voor een collega kan dit nadelig zijn.

Het stroomgebied van de Wenumse Beek loopt van de sprengen in Wiesel tot aan de Grift. Een afstand van circa vijf kilometer die makkelijk in één dag te verkennen is. Eeuwenlang is het stroomgebied belangrijk geweest als akker-, wei- en hooilanden voor de boeren. Thans is het van groot ecologisch belang door de vele overgangen van nat naar droog gebied. Voor historische geïnteresseerden, natuurliefhebbers, wandelaars en fietsers valt er veel te genieten.

In het nieuwe boek van Henri Slijkhuis wordt de geschiedenis van de Wenumse Watermolen en de beide buurtschappen beschreven. Niet alleen de verschillende toepassingen van de waterkracht worden verwoord, maar ook het effect van veranderende economische omstandigheden wordt toegelicht.

Het boek zal in het najaar verschijnen, maar u kunt nu al bij het secretariaat van de Bekenstichting een exemplaar bestellen. De voorintekensprijs is € 9,95. Na het verschijnen betaalt u € 12,50. Bestellen kan bij info@sprengenbeken.nl of telefonisch 0578 - 63 14 59.

HONDERD JAAR SINT-MARTINUSKERK OP DE OOSTERHOF FRANS SCHUMACHER

Dankzij financiële steun van parochianen en subsidie van het Rijk kreeg de katholieke gemeenschap in Vaassen in 1832 als vervanger van de schuurkerk een zogenaamde Waterstaatskerk. Nadat deze meer dan tachtig jaar dienst had gedaan, werd in het najaar van 1915 besloten om de verouderde, versleten en te klein geworden kerk te vervangen door nieuwbouw.

Op 15 september 1915 schrijft pastoor Jacobus Henricus Maria Hagen een brief aan Henricus van de Wetering, aartsbisschop van Utrecht, waarin hij Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid in kennis stelt van zijn plannen voor de bouw van een nieuwe kerk. De pastoor laat in zijn schrijven doorschemeren wel vertrouwen te hebben in een goede afloop, maar wil, voordat het kerkbestuur een officiële aanvraag doet, toch graag eerst de mening van de Monseigneur weten.

Pastoor J.H.M. Hagen (links) en monseigneur Henricus van de Wetering (rechts)

Zoals Uwe Doorl. Hoogw. reeds lang van mij weet, bestaat bij mij het plan, om in Vaassen eene nieuwe kerk te bouwen, wijl de in gebruik zijnde kerk verouderd en versleten is. Alvorens nu met iets hieromtrent, van welken geringen aard ook, te beginnen, acht ik mij verplicht, mij allereerst tot Uwe Doorl. Hoogw. te wenden, zoowel, omdat U de hoofdpersoon zyt, van Wien alles moet uitgaan, maar ook om te weten, of ik nu officieel namens het kerkbestuur eene aanvraag tot U richten kan. Dat ik eene nieuwe kerk bouwen mag, weet ik, omdat U mondelings daarin hebt toegestemd.

Pastoor Hagen schrijft dat er in de afgelopen jaren ruim 30.000 gulden is gespaard en stelt de bisschop voor een kerk te bouwen met vijfhonderd zitplaatsen voor een bedrag van 45 à 50 duizend gulden. Het tekort moet met een lening worden aangevuld. Om de bisschop te overtuigen van een gezonde financiële situatie geeft hij in zijn brief een overzicht van inkomsten en uitgaven over het jaar 1914. En voegt er fijntjes aan toe:

Volgens deze berekening zou ik gerust naar mijne bescheidene meening tot kerkbouw mogen overgaan.

Nadat de pastoor nog de naam van Wolter te Riele uit Deventer als architect heeft genoemd, beëindigt hij zijn brief met de woorden:

Wanneer nu Z. Doorl. Hoogw. deze bouwplannen mocht goedkeuren, dan zal ik overgaan, om officieel door middel van het kerkbestuur deze aanvraag tot U te richten. Mocht U daarentegen echter bezwaren hebben, dan kom ik eerst liever persoonlijk over, om, zoo mogelijk, die bezwaren met U uit den weg te ruimen.

Het antwoord uit Utrecht komt snel. In een brief van 18 september 1915 laat het aartsbisdom weten dat het bedrag van de begroting te hoog is. Pastoor Hagen laat enige tijd verstrijken en klimt dan op 9 december opnieuw in de pen en komt met een nieuwe berekening. Omdat de waarde van de effecten is gedaald, moet volgens Hagen nu een bedrag van 30.000 gulden worden geleend en dat tegen een hoger rentepercentage van 4½ procent. Daarnaast zal er een noodkerk moeten komen om parochianen in de gelegenheid te stellen naar de kerk te gaan. Nog meer kosten dus. De bouw van de kerk wordt door hem nu geschat op 55.000 gulden. Omdat een reactie van het aartsbisdom uitblijft, schrijft de pastoor op 18 december een nieuwe brief. Het bisdom reageert dan wel en geeft aan bij het standpunt te blijven dat 45 à 50 duizend gulden te duur is voor het bouwen van een kerk in Vaassen.

De aanhouder wint, zal Hagen gedacht hebben, want op de eerste dag van het jaar 1916 legt hij aan het bisdom uit waarom het bedrag van de kerkbouw zo hoog is:

Ik wil gaarne toegeven, Mgr., dat de begroting van 55.000 gulden niet gering te noemen is, maar waar is het ook, dat de bouwmaterialen en loonen in deze mobilisatietijd buitengewoon duur zijn, en volgens het oordeel van deskundigen nog veel duurder zullen worden, zoodat wachten geld kost. Wanneer de kerk bovendien minder in prijs wordt, zal ze ook minder solied wezen. En niet gaarne zou ik mij zelven later willen verwijten uit verkeerde zuinigheid minder solied gebouwd te hebben.

Pastoor Hagen schrijft verder dat de kerk kleiner wordt wanneer met een minder bedrag gebouwd moet gaan worden, terwijl het aantal parochianen juist langzaam maar zeker toeneemt. Ook de parochianen van Vaassen verdienen vanwege hun geloofsijver en offervaardigheid een flinke en solide kerk.

Hij besluit zijn brief met het geven van een aantal te verwachten financiële meevalues, waaronder schenkingen aan de kerk van mensen boven de zeventig jaar, vastgelegd in hun testament.

Opnieuw wijst het bisdom de bouwplannen af, waarna pastoor Hagen al zijn gevoelens in de strijd gooit om de aartsbisschop te overtuigen:

Ik weet niet wat U er mee voor heeft, Mgr., om mijn bouwplan te bemoeilijken. Ik meen altijd met ijver gewerkt te hebben, zoodat het nu zwaar valt en pijn doet, telkens met een kort woord weigerend antwoord van U te ontvangen. Het doet mij terug denken aan klein seminarie. Mgr., wees nu niet eens streng en vasthoudend, maar ook eens welwillend en toegevend; het gezag zal er niet onder lijden, en de liefde wint er mee.

Mgr. Ik ben 50 jaar, en als God mij in 't leven spaart, bouw ik, als 't U behaagt, ook een meisjes-, ook jongensschool. Zoo zal ik voor het zielenheil ijveren; en dat ik voor het finantiële geijverd heb, kunt U uit de rekening en verantwoording opmaken, zoodat de kerk onder geene schuldenlast zal komen, die zij niet dragen kan.

Mgr., alvorens ik eindig, geef ik U de heilige verzekering, dat ik niet kwaadwillend ben, en vraag ik reeds te voren vergeving, wanneer ik te veel gedacht, te veel geschreven mocht hebben.

De emotionele oproep van de pastoor was voor Utrecht vooralsnog geen aanleiding om tot goedkeuring van de bouw over te gaan. Zijn brief werd beantwoord met de vraag aan te tonen hoe het mogelijk was om naast een kerk ook nog scholen te kunnen bouwen.

Niet uit het veld geslagen dient pastoor Hagen namens het kerkbestuur op 16 januari 1916 de aanvraag in voor een nieuw kerkgebouw. Twee dagen later komt het verlossende bericht uit Utrecht: er mag gebouwd worden!

GEEN WOORDEN MEER, MAAR DADEN

De eerste noodzakelijke stap die gezet moet worden is de realisatie van een noodkerk en daarom houdt het kerkbestuur op donderdag 3 februari 1916 een aanbesteding in het café van de weduwe Heinen.

Het werk wordt gegund aan L.J. Hemels (hoe toepasselijk!) uit Amersfoort en binnen vijf weken staat er een houten kerk in de voormalige moestuin van de pastorie (huidige parkeerplaats).

AANBESTEDING

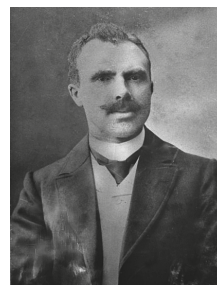
Het Kerkbestuur van den H. Martinus te Vaassen bij Apeldoorn, zal op Donderdag 3 Februari 1916, 's morgen 11 uur, in de herberg van de Wed. L. HEINEN op den Oosterhof aldaar publiek aanbesteden:

Het bouwen van een houten hulpkerk op het terrein naast de parochiekerk.

Teekening en bestek liggen van Donderdag 27 Januari a.s. in voormelden herberg ter inzage en zijn à f 2 per stel verkrijgbaar bij den architect HERM. KROES te Amersfoort; bij wien tevens alle inlichtingen zijn te bekomen. (5627)

De houten noodkerk werd op 31 maart 1916 ingewijd.

Afbraak van de Waterstaatskerk in mei 1916.

Rechtsboven: A.P.K. Hardeman; rechtsonder: architect Hermanus Kroes.

De oude Waterstaatskerk wordt in eigen beheer afgebroken. Onder leiding van uitvoerder/opzichter en medearchitect Adrianus Petrus Karel Hardeman, geassisteerd door jongste zoon Clemens, start de afbraak op 25 april 1916 (dinsdag na Pasen). Binnen een tijd van 37 dagen is de klus geklaard en kan met de bouw van de nieuwe kerk worden begonnen. Het ontwerp is afkomstig van architect Hermanus Kroes uit Amersfoort.

De ceremoniële handeling van het leggen van de eerste steen vindt plaats op dinsdag 1 augustus 1916:

— Dinsdag is te Vaassen de eerste steen gelegd voor een nieuw te bouwen R. Kath. kerk. Nadat des morgens door pastoor J. H. M. Hagen een hoogmis was opgedragen, vond des middags de plechtigheid plaats. De gebruikelijke oorkonde werd door den kapelaan voorgelezen en daarna verzegeld en in een looden bus in den eersten steen gemetseld. Talrijke aanwezigen woonde deze handeling bij. De kerkelijke zegeningen werden verricht door pastoor Hagen, het zangkoor voerde tijdens de plechtigheid lithurgische zangen uit.

Bron:
*Provinciale Overijsselsche en
Zwolsche Courant,*
3 augustus 1916

Ruim een jaar later is het werk voltooid. In het landelijke katholieke dagblad *De Maasbode* van 31 augustus 1917 wordt de nieuwbouw uitvoerig beschreven. Hieruit een fragment:

Was Vaassen steeds bekend en geliefd om zijn schoone en rustige natuur en zijn historisch kasteel 'De Cannenburgh', nu heeft het een aantrekkingspunt meer, nu er ondanks mobilisatie, die handel en vervoer en industrie op gebied van bouwmaterialen zoo belemmert, in

Vaassen eene kerk verrezen is, die ten volle een meesterwerk van bouw en uitvoering mag worden genoemd.

Reeds van verre verheft zich de toren fier in de lucht en dwingt u naderbij te komen, want de toren wekt nieuwsgierigheid en belangstelling. Iedereen zegt dan ook: de toren van Vaassen is mooi. Mooi is haar spits, mooi hare pinakels of kleine torentjes van witte zandsteen, die den overgang vormen van den vierhoek naar de achthoekige lantaarn, waarop de spits is neergezet. Met zorg is de kerk van Vaassen getekend, overal afwisseling van lijnen. De noordzij verschilt van de zuidzij door de sacristie, de westzijde met de toren tusschen twee kapellen verschilt natuurlijk hemelsbreed met de prachtige ommegang aan de oostzijde. De kerk is geheel georiënteerd volgens de voorschriften der liturgie. Afwisselend zijn de ramen, bijna niet één gelijkt op den ander. Afwisselend zijn de daken der verschillende kapellen, die allen met keurige kruisbloemen zijn gesierd. Deze kerk, heerlijk op een

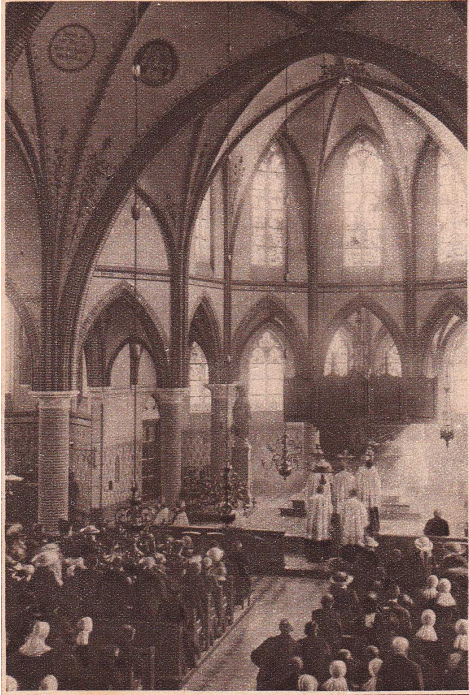
kruispunt van wegen gelegen, verkondigt inderdaad dat zij is een huis Gods en een poort des hemels.'

KERKCONSECRATIE OP 2 OKTOBER 1917

Met groote vreugde heeft het r.k. bestuur van den H. Martinus te Vaassen de eer, om aan Zijne Doorl. Hoogw. mede te deelen, dat de bouw der nieuwe kerk ondanks de moeilijkheden der huidige mobilisatie weldra het einde nabij is. Nu zou het voor de geheele parochie van Vaassen eene hooge eer, een heugelijk feit wezen, wanneer Z.D. Hoogw. zich gewaardigde, om deze heerlijke tempelbouw met eene kerkconsecratie te bekronen.

Aartsbisschop Van de Wetering komt, vergezeld door zijn secretaris J.H. Scholte op Reimer, de avond ervoor per auto naar Vaassen. Ter ere van de kerkvorst is de toegang naar de pastorie versierd met guirlandes en een erepoort waarboven het woord 'welkom' prijkt. Ook de kerk heeft zijn versiering: een sierlijke ereboog van sparrenroen en bloemen.

De volgende dag vindt vooraf aan de pontificale hoogmis de plechtige ommegang (om de kerk) plaats, waarbij een versierde baar met daarop de relikwieën (beenderen van de martelaren Vitalis en Clemeatia) door twee pastoors wordt meegedragen.

DE R.K. KERK VAN VAASSEN, die dezer dagen onder overgrootte belangstelling werd ingewijd

Om zes uur 's avonds wordt in processie het Allerheiligste uit de noodkerk naar de nieuwe kerk overgebracht, gevolgd door plechtig Lof met Te Deum.

IN DE VERKOOP!

De *Maasbode* van 23 juli 1917 meldt:

Houten Kerk te Koop,
 15 October a.s. of eerder, groot : 131½ M. breed, 36½ M. lang, zeer gemakkelijk voor vergrooting vatbaar, met banken voor 490 zitplaatsen, 3 tomben, 1 Communiebank, 1 biechtstoel, twee kasten, 3 sacristieën, zolder, tribune. Br. fr. adres : pastoor J. H. M. HAGEN, te Vaassen. 7698 10

In de *Apeldoornsche Courant* van 25 augustus 1917 staat:

Notaris BECKING
 te Vaassen zal **Donderdag 30 Augustus** e.k. des nam. half 2 uur ter plaatse op „De Oosterhof” te Vaassen, **erfhuiswijze publiek verkopen** voor het R. C. KERKRE-STUUR:
 Een groote partij **Steigerhout** (van 13 tot 3 meter), kortelingen, steigerbengels, touwen, planken, kalkmolen, lier met staaldraad, loodsen, keeten, enz., alles afkomstig van den bouw der nieuwe R. C. Kerk te Vaassen.
 Verder worden nog verkocht eenige perc. **gras en klaver** op het Hinkelt te Emst.

De houten kerk werd verkocht aan een bouwpastoor in Schiedam.

Op 11 oktober 2001 heeft de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen het parochiecomplex, bestaande uit kerk, pastorie met koetshuis, begraafplaats, zusterklooster en kleuterschool, aangewezen als beschermd monument.

In het weekend van 30 september tot 1 oktober 2017 werd het 100-jarig bestaan van de Sint-Martinuskerk gevierd.

BRONNEN

- * De brieven van pastoor Hagen aan het aartsbisdom komen uit het Archief Aartsbisdom Utrecht (met dank aan Wim van 't Einde).
- * *1100 jaren Vaassen*. Red. Paul Terwel, Vaassen 1991. Hieruit: D. te Riele-ter Laak: 'De Rooms-Katholieke kerkgeschiedenis', pp. 61-76.
- * Website Delpher

EEN SPIEKER WAS VAAK EEN SPIJKER

EVERT DE JONGE

INLEIDING

In het vorige nummer van *Ampt Epe* publiceerde de heer Cor Verweij een artikel over 't Spieker in Zuuk. Het toeval wilde dat ik net een civiel proces anno 1610 over pachtproblemen van het Puttense goed Oldenaller doorgenomen had. De pachter moest het land beheren in de volgende verhouding: 16 morgen (1 morgen is ongeveer 0,86 ha) bezaaien en 8 morgen beweiden. De pachter week hiervan af wegens allerlei redenen, zoals wateroverlast, zodat de opbrengst van de bezaaide landen veel geringer was.

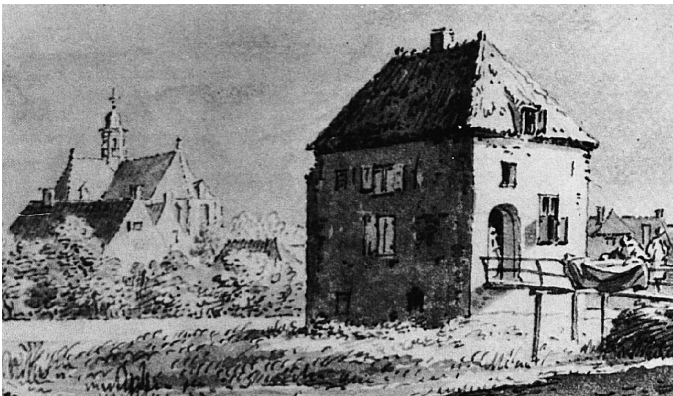
Nu ga ik niet verder in op de ruzie, maar wel op het gebruik van het spieker op Oldenaller. Dit was en bleef in gebruik van de verpachter, i.c. Goessen die Baeck. Interessant genoeg als inleiding over spiekers in onze gemeente in het algemeen, en 't Spieker in Zuuk in het bijzonder.

MAAGD AAN HET WERK

Goessen die Baeck en zijn gezin woonden niet in Putten. Als burgemeester van Harderwijk resideerde de patriciër aldaar. Het gezin Van Baeck had bedienden in dienst. Een van hen was de maagd Jannetgen Martens, dochter van Marten Laemaecker. Zij was degene die in de zomer van 1609 de opdracht kreeg om naar Putten af te reizen en daar te helpen het oogstdeel van haar patroon in het spieker van Oldenaller te brengen. Gedurende die periode moest pachter Arnt Henricks de maagd de kost geven. Slapen moest zij in het spieker.

Jannetgen arriveerde echter niet alleen. De maagd werd vergezeld door twee dragonders. Blijkbaar hadden de heren niets te doen, het gevolg van het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) in de grote oorlog tegen Spanje. Arnt Henricks en zijn vrouw

waren door de komst van het drietal allesbehalve 'amused'.

Een afbeelding van een (stenen) spieker (Cornelis Pronk, 1732). Het spieker bij Oldenaller zal er hoogstwaarschijnlijk zo hebben uitgezien.

Drie monden voeden was wat anders dan een. Toen ook Jannetgens vader nog kwam opdagen, werd de sfeer grimmig. Het gevolg was dat Jannetgen bepaald geen hulp kreeg van de pachter om zowel het koren als het hooi van de landheer in het spieker te brengen.

In de daaropvolgende herfst kwam het tot overstromingen. Landheer Van Baeck maakte zich in het nabijgelegen Harderwijk grote zorgen en zond een vertrouwensman naar Oldenaller om het spieker en de daarin aanwezige kast te inspecteren. In Putten gekomen bleek dat de pachter het spieker had opengebrouwen en dat hij met 'sin bouwmanvolck' de kast leeg had gehaald. De pachter beriep zich op overmacht, want het water dreigde de op de begane grond staande kast en zijn inhoud - kussens, lakens en dekens - aan te tasten. Door de deur van de kast uit zijn hengsels te lichten was het gelukt de spullen eruit te halen, aldus Arnt.

De vertrouwensman zorgde - nadat hij geïnformeerd had of er nog meer was verwijderd - dat het beddengoed weer in de kast kwam. Ook liet hij dit herstellen.

Tot slot was er nog een andere kwestie over het spieker. De pachter was op zijn beurt boos over het gedrag van Jannetgen die volgens hem een liefdesnest in het spieker had gebouwd. Daarbij waren de duiven van slag geraakt. Overigens liep het toch nog goed af voor Jannetgens reputatie, want ze trouwde met een van de dragonders.

HET GEBRUIK VAN EEN SPIEKER

Uit dit verhaal wordt duidelijk dat een spieker was waarvoor hij gebouwd was, namelijk een opslagplaats voor gewassen. Maar er is meer. Uit de inhoud van de kast blijkt dat de landheer, indien hij wilde, het gebouw kon bewonen. Menig landheer deed dat ook en verliet in de zomer met zijn gezin de (stinkende) stad om enkele genoeglijke dagen, of wellicht weken, door te brengen op het platteland. Niet alleen hun spiekers, maar ook de zogenaamde landmankamers, dienden daarbij als onderdak.

Dan was er ook nog de functie van de duiventil. In sommige spiekers was onder het dak zo'n til. Naast duiven voor de consumptie was de mest nuttig. Deze kon voor extra opbrengst op het land zorgen.

Samengevat: naast zijn opslagfunctie was een spieker ook wel een vakantieverblijf, met of zonder duiventil.

Het mooiste spieker van de Veluwe bevindt zich op een steenworp afstand van onze gemeentegrens, namelijk dat van Avernoorde in de buurtschap De Vecht. Sinds enige tijd is het mogelijk om wandelend over het klompenpad aldaar een blik op het schitterende gebouw te werpen, dat al generaties eigendom is van de patriciërsfamilie Van Marle uit Deventer. En als toetje kunt u ook het memoriekruis uit 1571 bewonderen (zie kader op blz. 44).

Avernoorde was niet het enige spieker in onze streken. Zo was er een spieker in Nijbroek dat ooit eigendom was van klooster Monnikhuizen bij Arnhem. Na de

HET MEMORIEKRUIS VAN AVERVOORDE

In de late vijftiende en de zestiende eeuw werden om diverse redenen herinneringskruisen opgericht, zoals het Moordkruis van Boxbergen ten noorden van Diepenveen, het verdwenen memoriekruis bij Terlet, enzovoorts. Wie het klompenpad in De Vecht volgt, zal nabij Avernoorde een memoriekruis kunnen bewonderen.

Tot zo'n dertig jaar geleden wist niemand waarom dit kruis daar stond. Uit archiefonderzoek stelde ik vast dat het kruis herinnerde aan de verdrinkingsdood van Albert van Limbergen, zoon van een patriciër uit Deventer, die in 1571 de dood vond in de nabijgelegen wetering. Zijn gelijknamige vader richtte een memoriekruis op, waarop de letters A.V.L, 1571 en het familiewapen nu nog moeizaam te herkennen zijn - dit als herinnering aan het tragische voorval.

Bij een bezoek aan de bewoner van Avernoorde vertelde deze dat de ouderen in De Vecht vertelden dat het om een jachtongeval ging. De bronnen spreken echter van dood door verdrinking. Tevens vertelde hij dat indien het kruis zou verdwijnen de veepest zou uitbreken. Kwajongens hebben het kruis ooit versleept, de pachter - niet bijgelovig - heeft het kruis toch met spoed teruggeplaatst!

Reformatie werd dit gebouw in 1599 door de Staten van Veluwe apart van de nabijgelegen boerderij verbouwd en voor bewoning geschikt gemaakt.

Ook waren er spiekers bij kastelen, zoals bij Molecaten, waar een spieker thans dienstdoet als woonhuis. In de steden waren eveneens spiekers te vinden, zoals Greves spieker in Hattem. In het *Spijkerkwartier* in Arnhem stonden er zelfs twee. Deze gebouwen stonden meestal net buiten de stadsmuren. De reden was dat hooibroei tot brand kon leiden en dat was een ramp voor de veelal houten huizen in de stad.

SPIEKERS IN ONZE GEMEENTE

Otten vond tijdens zijn namenonderzoek twee spiekers in respectievelijk Epe (Zuuk) en Vaassen (aan de Sluisweg). Uit diverse archiefstukken traceer ik er nog enkele:

- In 1757 namen Hermen van der Maaten en zijn vrouw Aeltgen Gerrits Bakhuis, herbergiers, hypotheek op een huis of spijker met bouwschuur en berg, gelegen in Wissel.
- Dichtbij was nog een spijker, namelijk in Tongeren. In 1787 werd daar een erf en goed met een spijkertje verkocht door Klaasjen Willems van Tongeren en de

weduwe Geertruijd Smits aan Jan Hendrik Rauwenhoff en diens vrouw Cornelia de Meester.

- Ook in Oene was er ten minste één spijker. In 1787 verkocht de curator over Anna Peters, aan Jan en Anna Hendrika van Dompsele, broer en zus, een huis met een spijker. Elders lag in Oene het Spijkerbos.

Over het spieker aan de Sluisweg, Vaassen, nog het volgende.

In 1733 werd door Henrick van Isendoorn, ontvanger van de onroerendgoedbelasting, beslag gelegd op de goederen van Deventenaar Gerrit van Enschede, namelijk De Gate, het Spijker en De Bultzak in het ambt Epe. Mogelijk was het in de akte

AVERVOORDE

Het al in de vijftiende eeuw genoemde goed Avernoorde, gelegen ten noorden van de buurtschap De Vecht, gemeente Voorst, was een leengoed van de Proosdij van Deventer. Uit de leenregisters blijkt dat het vrijwel altijd in handen was van Deventer patriciërs die het goed verpachtten.

De laatste eeuwen was en is het eigendom van de familie Van Marle. De eigenaren lieten ooit een spieker tegen de boerderij – die een stuk lager is – aanbouwen dat in de achttiende eeuw werd verbouwd tot landmanskamer. Dit werd mogelijk door de zaadpacht om te zetten in geldpacht. De pachter kon daardoor alle gewassen verkopen, met als gevolg dat het spieker overbodig werd. Daar werd een bijzonder fraai zomerverblijf van gemaakt, zoals op de foto te zien is.

genoemde spieker dat aan de Sluisweg. Zeker is dat dit later eigendom was van - de niet in Vaassen wonende - Maria Wesevelts, weduwe van Berend van Balen. In 1756 verkocht zij 'het erf De Spijker' aan Jan Hoebrink en Hendrick Noordinck. In totaal waren er dus, met 't Spijker in Zuuk, zeker vijf spiekers in onze gemeente.

HET ZUUKER SPIJKER: DE HERKOMST?

Tot een van Epes oudste families behoorde de familie Bengert (dit geslacht stierf in de late zeventiende eeuw uit). Een van hen was Evert Bengert die begin zeventiende eeuw in Zuuk woonde. Samen met de familie Hagedoorn behoorden zij tot de weinige inheemse Zuuker families die een vaste achternaam gebruikten. (De overige Zuukenaren gebruikten als zovelen de voornaam van vader als familienaam; patroniemen dus.) Mogelijk had de familie Bengert een spieker in gebruik. Everts enige kind, Beatrix, trouwde op 3 juni 1632 te Harderwijk met Evert van Cooth, zoon van Gerrit Jansz van Cooth, brouwer aldaar.

In de Eper verpondingskohieren van 1648, 1660, 1663 en 1674 werd Van Cooth als eigenaar genoteerd van Bengertserve, zoals het werd genoemd. Het goed was verpacht aan Berent Wijchers en bestond uit *huis en hof* met 11 molder zaailand. Verder hoorde er nog 40 morgen hooi- en weiland bij. De benaming in de verpondingskohieren van een boerderij (of goed, erf enz.) was *huis en hof*. Dat er geen spiekers werden genoemd, hoeft niet te betekenen dat die er niet waren.

De overige grootgrondbezitters in Zuuk waren de elders wonende families Van Meeckeren (eigenaars van Op den Ham en Kappert), Van Lennep (idem Den Eschert), Wassenaer van Obdam (idem De Braeck) en de Heer van Rosendael en Van Tweenhuijsen (beiden eigenaar van een molen). De genoemde boerderijen stonden zeker niet waar nu 't Spijker staat. Dat was anders voor het *huis en hof* van de al genoemde familie Hagedoorn, bezitters van het Watermansgoed. Uit de eigendomsverandering van dat goed blijkt dat het in 1756 'bij het Spijker in Zuuk' lag.

De naam Bengertserve verdween in de zeventiende eeuw. Met redelijke zekerheid was 't Spijker een voortzetting van dit erf of van een afsplitsing van het Watermansgoed. We zullen nog zien dat het niet eenvoudig is om het voor 100% op te lossen.

DE WISSELING VAN EIGENDOM

Uit de Harderwijker protocollen is te traceren dat Evert van Cooth en zijn vrouw Beatrix Bengert geen kinderen hadden. Ergens na 1666 hebben zij of hun erfgenamen hun Eper bezittingen van de hand gedaan. Als kopers komt het echtpaar Roelof Gerrits Timmerman en Lisabeth Peters in aanmerking. Dit echtpaar trad in april 1664 in het huwelijk en had ten minste twee kinderen: Jentjen en Gerrit Roelofs (Timmerman). Van beide kinderen loopt een lijn naar de latere bezitters van 't Spijker.

We starten met Jentjen Roelofs, die in 1684 in Epe het levenslicht zag. Zij zou met

de Apeldoerner Teunis Everts Vos trouwen, waarna het echtpaar zich in Elburg vestigde. Zijn beroep heb ik niet kunnen achterhalen, maar mogelijk was hij redelijk succesvol. In 1719 werd hij lid van de gezworen gemeente, een kiescollege voor de schepenen. Een van hun kinderen was Evert Vos, die in 1731 trouwde - na huwelijksdispensatie - met zijn dertien jaar oudere tante Weimpje Gerrits, weduwe van Lambert Top. Met Weimpje gaan we terug naar Epe; ze werd daar in 1699 geboren als dochter van de al genoemde Gerrit Roelofs Timmerman, kerkmeester van Epe, en Aartjen Gerrits. Dit echtpaar was volgens het tijnregister eigenaar van verschillende stukken tijnsland, en daarop kan een boerderij hebben gestaan.

Nu komt de verwarring. Het tijnregister geeft over een bepaalde periode weer wie de tijns betaalde en wie in het beginjaar de betaler was met een limitatieve opsomming van eerdere betalers, echter zonder jaartallen. Het register van de periode 1740-1811 noemt dus de eigenaren vanaf 1740 met jaar van overgang, en de namen van hen die voor 1740 betaalden. Dat kun je weer checken in een ouder tijnregister, althans als dat bewaard is.

In een van de opsommingen blijkt dat Roelof Gerrits Timmerman, de vader van onze Jentjen en Gerrit Roelofs (Timmerman), een opvolgend betaler was van ene Hendrik Warners die op zijn beurt weer opvolgend betaler was van de familie Hagedoorn. Het is dus mogelijk dat zowel het Bengertserve als een afgesplitst deel van het Watermansgoed voorlopers zijn geweest van 't Spijker in Zuuk.

VAN VOS NAAR TOP

De weduwe Top die met haar neef Evert Vos trouwde, betrof niet de laatste verbinding tussen deze Elburger families. Ik zal echter niet op alle Elburgse huwelijken ingaan. Genoemd echtpaar had meerdere kinderen, onder wie dochter Aartje Vos, geboren in 1737, die met de in 1730 geboren Lammert Top zou trouwen. Hij was een familielid van de eerste man van haar moeder en exploiteerde de stadsbrouwerij Het Witte Paard. Deze onderneming had hij geërfd van zijn ouders: Johannes Top en Stijntje van Heerde.

Het echtpaar Top-Vos boerde goed. Naast de brouwerij hadden zij een grutterij en evenals grootvader Gerrit Roelof in Epe zou Lammert kerkmeester worden. Helaas overleden hun twee dochters jong. Aan erfgenamen geen gebrek. Zij behoorden tot de patriciërs van het Zuiderzeestadje. Uit de verdeling van de erfenis kwam 't Spijker in Zuuk tevoorschijn.

VEILING

In 1820 werd door de erfgenamen van de vermogende Lammert Top jr. en diens vrouw Aartje Vos een veiling aangekondigd. Petrus, Evert, Jan, Willem en Gerhardus Vos, Deliana Vos, getrouwd met dr. Hendrik Bibo, Geertruida en Wijntje Vos, Gerard Rijkert, Wijnand en Helena Wijnne, Hermannus Berghuis getrouwd met Johanna Wijnne, Egbera Wijnne, allen grondeigenaren te Elburg, machtigden hun familielid Hendrikus Lambertus Wijnne, ontvanger der directe belastingen te El-

burg, om de verkoop van 't Spijker te regelen. Hij was eveneens gemachtigde voor Bartje Vos en voor Johannes Zonneschijn, getrouwd met Johanna Vos, wonende te Amsterdam.

Wijnne liet eind januari 1820 in Epe via notaris Van der Feltz afkondigen dat op 20 februari onder andere het huis 't Spijker, met hof, 11 schepel zaailand enzovoorts, gelegen in Zuuk (westwaarts de gemene straat, oostwaarts Aart Brouwer) zou worden geveild. Verder werden nog vier stukken land verkocht. Ofschoon de schaapherder Jacob Kooiman 't Spijker wel wilde hebben voor 1330 gulden, was het uiteindelijk Gerrit Bibo die voor 1915 gulden zowel de boerderij als de vier stukken land in één koop wist te verwerven.

SLOT

Het blijft deels onzeker, maar vermoedelijk was 't Spijker een boerderij met spieker, voortgekomen uit óf het Bengertserf óf het Watermansgoed dat eind zeventiende eeuw in bezit kwam van Roelof Gerrits Timmerman en zijn vrouw. Het vererfde op Aartje Vos (en haar man Lammert Top).

In 1820 werd met Gerrit Bibo een Epenaar weer eigenaar van 't Spijker. De rest van de geschiedenis kunt u lezen in het vorige nummer.

BRONNEN

Het Gelders Archief:

-ORA Veluwe en Veluwezoom, invnr. 88 (proces 8).

-Ar. Staten van Veluwe, invnr. 347, fol. 1-2.

Streekarchief Epe-Hattem-Heerde:

-Website: 'Oud-notarieel'.

-Ar. Notaris Tulleken, invnr. 717, akten 1820, nr. 13.